

Cyberbullying zaustavimo i smiješak na lice stavimo!

Šk. god. 2021./22.

Priručnik za
nastavnike i
stručne suradnike u
srednjim školama

Priručnik za nastavnike i stručne suradnike u srednjim školama: **Cyberbulling zaustavimo i smiješak na lice stavimo**

Autori:

Gordana Popović,

prof., stručna suradnica savjetnica, pedagoginja Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije Ruđera Boškovića

Martina Nikolić,

mag. psihologije, stručni suradnik psiholog u Centru za nestalu i zlostavljaju djecu

Ana Veočić,

mag. socijalnog rada, stručni suradnik socijalni radnik u Centru za nestalu i zlostavljaju djecu

Mjesto i godina izdavanja:

Osijek, 2022. godina

Grafička obrada:

Centar za nestalu i zlostavljaju djecu

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001152175.

Projekt Cyberbulling zaustavimo i smiješak na lice stavimo je financiran od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja u 2021./2022. školskoj godini.

Sadržaj

Predgovor	4
Uvod	5
Upute za rad	6
O projektu "Cyberbulling zaustavimo i smiješak na lice stavimo"	8
Ne - nasilje	10
O vršnjačkom nasilju i elektroničkom nasilju	11
Oblici i metode elektroničkog nasilja	23
Indikatori nasilja	25
Rizična ponašanja na internetu - pregled istraživanja i rizika u virtualnom svijetu	27
Pregled preventivnih programa	32
Smjernice o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja	37
Radionice	40
Preporuke	74
Korisni materijali i adresar ustanova, organizacija i telefonskih brojeva	79
Zaključak	92
Literatura	93

Predgovor

Ovaj Priručnik je nastao zajedničkim radom Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije Ruđera Boškovića i Centra za nestalu i zlostavljenu djecu u projektu Cyberbullying zaustavimo i smiješak na lice stavimo, financiran od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja u 2021./2022. školskoj godini. Namijenjen je svim nositeljima ŠPP-a za rad s učenicima srednje škole od 1. do 4. razreda, a prvenstveno razrednicima.

Radni materijali i prijedlozi radionica u Priručniku rezultat su višegodišnjeg profesionalnog iskustva autora, ali i entuzijazma i podrške škole i udruge. Stoga se želimo zahvaliti njima i svima koji su nam svojom podrškom pomogli u realizaciji Priručnika.

Unaprijed se zahvaljujemo onima koji će ove radionice pretvoriti u praktičnu provedbu.

Autorice

Uvod

Temeljni cilj školskih preventivnih programa (ŠPP) je kroz odgojno obrazovni proces smanjiti broj mladih koji će započeti s neprimjerenom komunikacijom i nasilničkim ponašanjem u online svijetu a posebice na društvenim mrežama. Dugoročno to znači i smanjenje broja prijavljenih i neprijavljenih slučajeva e-nasilja kod adolescenata.

Ovaj Priručnik smo pripremili na temelju provedbe metode Projekta građanin, istraživanja u školi i projekta „Cyberbullying zaustavimo i smiješak na lice stavimo“, poštujući suvremena načela i dosadašnja iskustva u prevenciji elektroničkog nasilja (e-nasilja). Prema njima se postavljeni cilj najefikasnije postiže kroz školske preventivne programe koji govori o tome što je elektroničko nasilje, koje su vrste nasilja, što je potrebno poduzeti uočimo li ga a sve u svrhu dobrobiti naših mladih. Prvenstveno se učenike usmjerava ka razvoju socijalnih vještina, te zdravim stilovima života.

Stoga naš program prevencije ovisnosti u srednjoj školi obuhvaća podciljeve:

1. razvijanje pozitivne slike o sebi
2. učenje vještina donošenja odluka i rješavanja problema
3. učenje o osjećajima i njihovom izražavanju
4. formiranje ispravnog stava prema nasilničkom ponašanju na društvenim mrežama i upoznavanje s njegovim štetnim posljedicama
5. stjecanje vještine otpora pritiscima da se nekoga zlostavlja
6. formiranje pozitivnog stava prema zdravim stilovima života.

Navedeni podciljevi se mogu realizirati kroz predložene i razrađene tematske cjeline i aktivnosti za svaki razred, te u sklopu edukacije nastavnika. Priložili smo i temu za roditelje. Priručnik se može kroz praksu evaluirati, mijenjati i dopunjavati.

Upute za rad

Radni materijali ovog Priručnika izrađeni su u obliku radionica. Za svaki razred, od prvog do četvrtoga, pripremljene su četiri teme prilagođene uzrastu učenika srednje škole, a jedna tema pripremljena je za roditeljski sastanak.

Na kraju Priručnika se nalazi preporučena literatura.

Nositelji programa su razrednici i teme se mogu realizirati na satovima razrednog odjela. Pojedini sadržaji su prikladni i za ostale nastavne sate: hrvatskog jezika, biologije, povijesti, filozofije, sociologije, etike, vjeronauka. Da bi rad na prevenciji elektroničkog nasilja imao kontinuitet, preporučamo realizaciju radionica slijedom kako su navedene u Priručniku. Kao što je navedeno i u dijelu Priručnika gdje opisujemo radionice, poželjno je da učenici na kraju radionica vrednuju iste ocjenama od 1 do 5 prema tomu koliko im je ono, što su radili i naučili, korisno i zanimljivo.

Primjer povratne informacije koja se može koristiti dok se ne razradi sustavniji način evaluacije ovog programa se nalazi na sljedećoj stranici. Na 72. stranici Priručnika nalazi se druga verzija evaluacijskog obrasca. Evaluacijski obrasci se mogu dati i roditeljima nakon sudjelovanja na radionicama.

Povratne informacije prema dogovoru mogu se obraditi zajedno sa koordinatorom ŠPP-a. Želimo vam puno uspjeha u radu!

Evaluacijski obrazac

Ova tema mi je:

korisna 1 2 3 4 5

zanimljiva 1 2 3 4 5

zabavna 1 2 3 4 5

slobodno sam izražavao svoje mišljenje 1 2 3 4 5

ostali su me uvažavali 1 2 3 4 5 osjećao sam se prihvaćeno 1 2 3 4 5

Napiši što si novo naučio danas?

Povratne informacije prema dogovoru mogu se obraditi zajedno sa koordinatorom ŠPP-a.

Želimo vam puno uspjeha u radu!

O projektu “Cyberbulling zaustavimo i smiješak na lice stavimo”

Projekt Cyberbulling zaustavimo i smiješak na lice stavimo kojeg je provela Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija Ruđera Boškovića u suradnji s Centrom za nestalu i zlostavljenu djecu, imao je za cilj osnažiti razrednike i ostale nastavnike za veće uključivanje u kreiranje sadržaja sata razrednog odjela kako bi uspješnije djelovali na smanjenje e-nasilja u srednjoškolskoj populaciji učenika. Odnosio se na univerzalnu razinu prevencije, orijentiranu na užu društvenu zajednicu, odnosno srednju školu.

U razgovoru s učenicima škole uočeno je kako se sve više govori o izloženosti srednjoškolaca internetskom nasilju, govoru mržnje i drugim oblicima neprimjerenog ponašanja od strane pojedinaca ili grupe pojedinaca. Navedene pojave imaju snažan i negativan utjecaj na mlade osobe čime se ugrožava mentalno zdravlje i dobrobit mladih. U školi je pedagoginja, provodeći metodu Projekta građanin s učenicima u okviru Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo provela projekt Cyberbulling zaustavimo i smiješak na lice stavimo. Temeljna misao tog projekta bila je isticanje važnosti sigurnosti učenika na Internetu jer se uočio trend povećanja negativnih ponašanja na Internetu. Učenici srednjoškolske dobi sve više stupaju u kontakt s nepoznatim osobama koje se često predstavljaju s lažnim identitetima te od njih prikupljaju privatne podatke. Dopuštajući da u svijet adolescenata pristupe neznanci, mladi se upuštaju u rizična ponašanja koja mogu često dovesti i do neželjenih posljedica.

Pedagoginja je na uzorku od 180 učenika u školi provela istraživanje čiji su rezultati pokazali kako 94% učenika ima cjelodnevni pristup Internetu. Nastavno na to, 32% učenika priznalo je kako su bili izloženi govoru mržnje, a samo 12% učenika bi potražilo pomoć odrasle osobe u slučaju da postanu žrtve internetskog nasilja. Sukladno rezultatima ovoga istraživanja, razvidno je kako je bilo u interesu škole, nastavnika, učenika i roditelja povećati broj preventivnih aktivnosti u svrhu smanjenja učestalosti pojave međuvršnjačkog nasilja i nasilja od strane nepoznatih osoba s naglaskom na e-nasilje. Zbog toga je i nastao ovaj projekt.

Planirane su i ostvarene slijedeće aktivnosti:

1. edukacija nastavnog osoblja škole na temu prevencije nasilja i e-nasilja.
2. osmišljavanje i izrada preventivnog priručnika za borbu protiv e-nasilja.
3. edukacija učenika na satu razrednog odjela i roditelja na roditeljskim sastancima.
4. promocija projekta.

Od projekta se očekivalo povećanje razine znanja kod nastavnika, roditelja i učenika o virtualnom svijetu. Osim toga očekivalo se i smanjenje broja situacija u kojima se učenici mogu izložiti cyberbullingu (bilo kao počinitelj ili žrtva). Također se predviđalo i veće prepoznavanje potencijalno opasnih situacija, te traženje pomoći kod uočavanja nekog oblika e-nasilja.

S obzirom na temu i cilj projekta, te činjenicu da su Internet i digitalne tehnologije važan dio života mladih (pogotovo u doba epidemije COVID-a 19) i u budućnosti, projekt i projektne aktivnosti provodit će se i nadograđivati i u narednim godinama sukladno potrebama učenika, nastavnika i roditelja.

Možemo zaključiti kako će preventivni program nastao u sklopu ovoga projekta biti zamašnjak za buduće aktivnosti na području prevencije e-nasilja.

Svakako je dodana vrijednost projektu ovaj priručnik u obliku e-knjige koja će se moći koristiti mrežnim putem i promovirati na različitim stranicama. Kao takva može biti lako dostupna za uključivanje aktualnih školskih preventivnih programa i drugih aktivnosti u školi.

Ne - nasilje

Zmija je u selu ugrizla toliko ljudi da se malo tko usudio ići u polje. Učiteljeva je svetost bila tako velika da se pričalo da je pripitomio zmiju i uvjerio ju da se ponaša ne – nasilnički.

Nije trebalo dugo i seljani su otkrili da je zmija postala bezopasna. I počeli su bacati kamenje na nju i vući je za rep.

Jedne noći, teško izudarana, zmija se uvukla u učiteljevu kuću da se potuži. Učitelj joj odgovori: “Prija moja, prestala si plašiti ljude – to je loše.”

“Ali ti si me naučio praktimirati ne – nasilje.”

“Rekao sam ti da prestaneš ranjavati ljude – a ne da prestaneš siktati.”

Anthoni de Mello

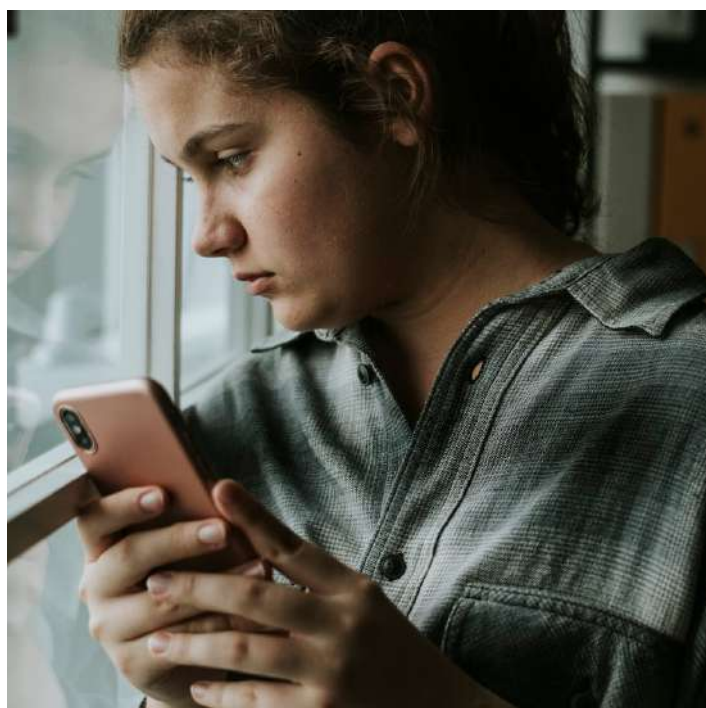
O vršnjačkom nasilju i elektroničkom nasilju

Nasilje se kao društvena pojava tumači na vrlo različite načine, pa tako postoje, njegova različita teorijska shvaćanja i definicije. Postojalo je oduvijek i uvijek je, kao i danas, jako rašireno u društvu.

Postoje različite definicije što nasilje jest. To je svako ono ponašanje kojim se namjerno ili nenamjerno nanosi šteta nekoj osobi. Tome treba dodati i težnju za moći, vladanjem, promjene osobnosti, izopačeni sustav vrijednosti, onemogućavanje zadovoljavanja potreba, neispunjena očekivanja. Žrtve nasilja najčešće bivaju izolirane te se bore s problemima kao što su otuđenost, depresija i nedostatak socijalne kompetencije što znatno otežava ili potpuno onemogućuje bilo kakav daljnji socijalni kontakt (Milašin, Vranić, Buljubašić Kuzmanić, 2009)

Posljednjih nekoliko godina nasilje u obitelji privlači sve veću pozornost stručnjaka i javnosti. Danas je opće prihvaćeno da je obiteljsko nasilje ozbiljan društveni problem koji u svakom pojedinačnom slučaju predstavlja kršenje temeljnih ljudskih prava. Pojavljuje se problem izloženosti velikog broja djece nasilju u obitelji za koje se ne zna. Razne studije su jasno pokazale da su djeca izložena bilo kojem obliku nasilja žrtve koje kopiraju ponašanja kojima su i sami bili izloženi. Takvim obiteljima treba pomoć. Škola je jedna od institucionalnih oblika koja bi im mogla i trebala pomoći, imajući na umu da odgovornost za izljeve nasilja u odnosu između djece i odraslih uvijek snose odrasli. (Jesper, J., 2008.)

Uobičajena pretpostavka da se nasilje među djecom javlja prije svega u školama u velikim gradovima je pogrešna, istraživanja i sve češći napisi u novinama govore da to nije točno. Malo je onih koji se ne sjećaju bar jednog učenika u razredu kojemu su se svi rugali zbog tjelesne težine, nazivali ga pogrđnim imenima i odbacivali ga. Ali, današnje verbalno nasilje je odavno izgubilo bezazlenu notu kojom smo se svi htjeli dokazati i nametnuti kao bolji ili važniji od onoga kome smo se rugali.

Pojam 'nasilništvo' se ne koristi u slučaju kada se dva učenika približno jednake snage tuku ili prepiru. Da bi se koristio pojam 'nasilništva' mora postojati nesrazmjer snaga odnosno asimetričan odnos snaga. Učenik ili učenica izložen nasilništvu se s teškoćom brani i donekle je bespomoćan u odnosu prema učeniku koji ga zlostavlja. Imamo primjere iz stvarnoga života koji, nažalost, u posljednje vrijeme sve češće pune novinske stupce i televizijske minute. Škola je bez sumnje mjesto gdje se događa najviše nasilja među djecom. Nasilje među djecom događa se i na putu do škole i iz škole.

Nasilje među vršnjacima je pojam s kojim se svakodnevno susrećemo i koji nam se na prvi pogled čini vrlo jednostavnim. Svatko od nas vjerojatno može zamisliti nasilnika ili poznaje priču djeteta ili mlade osobe koja je doživjela nasilje. No, promatrajući učenike na školskom dvorištu, granice postaju mnogo nejasnije. **Vršnjačko nasilje poprima mnoge oblike, a priče djece i mladih koji su ga doživjeli su vrlo različite.** Osim toga, svatko od nas drugačije definira granice prihvatljivog ponašanja, a promatramo li ih sa strane neke svakodnevne situacije, kao što je prijateljsko zadirkivanje, mogu nam se činiti vrlo bliskima vršnjačkom nasilju.

Da bi određena ponašanja mogli okarakterizirati kao vršnjačko nasilje, stručnjaci smatraju da mora biti prisutno nekoliko obilježja (Coloroso, 2004).

Prije svega, **mora postojati namjera da se druga osoba povrijedi, odnosno da joj se nanese neki oblik štete.** Može se raditi o nanošenju fizičke ozlijede, o emocionalnom povređivanju ili čak nanošenju socijalne štete pokušajima da se osobu izolira iz društva. S druge strane, ako netko bez svjesne namjere nekoga povrijedi svojim riječima ili zbog neopreza sruši drugog učenika na hodniku, tu situaciju nećemo smatrati vršnjačkim nasiljem.

Sljedeći važni element koji je prisutan kod vršnjačkog nasilja je **neravnopravnost moći u odnosu između žrtve i počinitelja nasilja.** Moć ne proizlazi samo iz fizičke snage, već pritom može biti važan i status osobe. Počinitelj može biti fizički snažniji i razvijeniji, ali i stariji, popularniji u razredu ili sigurniji u sebe od žrtve. Snaga može biti i posljedica brojnosti. Naime, u značajnom broju slučajeva vršnjačkog nasilja prisutno je više od jednog počinitelja.

Nadalje, za razliku od svakodnevnih sukoba, vršnjačko nasilje je **opetovano i trajno, odnosno žrtve žive s prijetnjom da će se ono ponoviti.** Unatoč čestom i trajnom doživljavanju različitih oblika vršnjačkog nasilja, mnoge žrtve zbog prisutnog straha ne prijavljuju nasilje i ono se nastavlja.

Vršnjačko nasilje poprima mnogo oblika, no ono što im je svima zajedničko je da prelaze naše osobne granice prihvatljivog ponašanja i da se zbog njih ne osjećamo ugodno ili nas čak plaše. Takva ponašanja nisu u redu i potrebno je na njih reagirati. Budući da je škola za njih nesigurno mjesto, žrtve vršnjačkog nasilja često se boje se odlaska u školu i iz škole, odbijaju ići u školu, žale se da su bolesni da bi mogli ostati kod kuće ili markiraju iz škole, a da bi izbjegli nasilnike mogu promijeniti uobičajeni put prema školi ili moliti roditelje da ih odvezu. Kada im se pristupi, žrtve često odbijaju govoriti o tome što nije u redu ili nude nevjerojatna objašnjenja i isprike za ono što nas zabrinjava.

- istraživanja pokazuju da vršnjačko nasilje može utjecati i na život žrtve u kasnijim razdobljima života
- žrtve vršnjačkog nasilja mogu imati niže samopoštovanje, osjećaj nemoći da se zauzmu za sebe, osjećaj da svijet nije sigurno mjesto, naučenu bespomoćnost te ljutnju i ogorčenost na svijet.
- u odrasloj dobi su sklonije anksioznosti, depresiji, poremećajima pažnje i poremećajima prehrane

Svaki naš poticaj, ohrabrenje, savjet kome se obratiti, podrška i razgovor, djetetu ili mladoj osobi suočenoj s nasiljem mogu pomoći da prevlada nesigurnost i pokuša promijeniti situaciju u kojoj se nalazi. Osim toga, podrška prijatelja, obitelji i šire okoline te pravovremeno zaustavljanje nasilja mogu značajno doprinijeti ublažavanju ili čak potpunom izbjegavanju moguće slike svijeta žrtava kakvu pružaju istraživanja. Svatko od nas na svoj način može doprinijeti sretnijem i mirnijem odrastanju djece i mladih. Posljedice zlostavljanja ozbiljne su za sva tri sudionika nasilja: za žrtvu, za nasilnika i za svjedoke. Nema pošteđenih.

Žrtve zlostavljanja su:

- nesretna djeca,
- pate od straha i tjeskobe,
- imaju nisko samopoštovanje koje ostaje i u ranim mladenačkim godinama
- pokušavaju izbjegavati školu i druženja,
- potištenost im je veća u odnosu na vršnjake.

Što je zlostavljanje dugotrajnije, vjerojatnost dugoročnih posljedica je veća.

Statistički podaci govore da:

- 20% žrtava izostaje iz škole da bi izbjegla maltretiranje,
- 29% ima problema s koncentracijom,
- 22% osjeća simptome fizičke bolesti,
- 20% ima problema sa spavanjem,
- određeni postotak žrtva pokuša ili poćini samoubojstvo (16 slučajeva godišnje u Velikoj Britaniji)

Oni koji zlostavljaju su skloni postati agresivne odrasle osobe i češće od svojih vršnjaka sudski su kažnjavani. Do 24. godine 60% nasilnika je bilo osuđeno za prekršajna ili krivićna djela, a 40% i više puta.

Istraživanja su pokazala da su nasilna djeca u starijoj dobi češće kažnjeno gonjena, i zbog toga je važno djecu poućavati još u najranijoj dobi nenasilnom metodama rješavanja sukoba, zadobivanja pažnje, sklapanja prijateljstva i dr.

Oni adolescenti koji nisu naućili vještinu upravljanja emocijama u djetinjstvu, u mladenaštvu bivaju izloženi frustracijama, bijesom ili strahom. Treća važna, no često neopažena skupina djece su tzv. “promatraći ili svjedoci”. To su ona djeca koja nisu niti žrtve, niti poćinitelji zlostavljanja, već ona koja vide da se zlostavljanje događa njihovim vršnjacima. Najčešće posljedice za promatraće su tjeskoba i strah. Isto tako, postoje i djeca koja “slijede vođu”, koji je nasilan, pomažući mu prilikom maltretiranja. Ta skupina ućenika se osjeća nesigurno i tjeskobno, ali nema snage prekinuti zaćarani krug nasilja.

Situacija biva još besmislenija onda kada nema reakcije i djelotvornih postupaka za zaustavljanje takvih ponašanja. Može se zaključiti da ako nema negativnih posljedica za zlostavljaće , neka djeca će početi primjenjivati agresivno ponašanje u rješavanju problema. Važno je razlikovati sukob, nasilje, zlostavljanje i agresivno ponašanje.

Sukob je posljedica razlićitosti u mišljenjima, željama, opažanjima, vjerovanjima, stavovima. Sam po sebi sukob nije ni pozitivan ni negativan. On može biti prilika za napredak i završiti tako da su uključene strane na dobitku.

Sukob

Sukob možemo definirati kao osjećaj napetosti između dvije ili više strana koje žele postići različite ciljeve, ili iste ciljeve na različite načine. Činjenica je da je sukob svakodnevan i normalan dio života. Susrest ćemo ga u obitelji, vrtiću, školi, na poslu...Većina misli da je sukob nešto nepoželjno, neugodno i nešto što treba zaobići ili izbjeci. Ako dugo izbjegavamo sukob, svakako može postati još teže.

Nasilje

Nasilje je oblika agresivnog ponašanja prema drugoj osobi, sebi ili imovini. Kada se dvije osobe jednake snage tuku ili vrijeđaju to jeste nasilje, ali ne mora biti zlostavljanje.

Zlostavljanje

Zlostavljanje je nasilje (ili oblik agresivnog ponašanja) koje traje duže vrijeme, opetovano je usmjereno na istog učenika (uglavnom slabijeg) od strane jednog učenika ili skupine (eng. *bullying*).

Može imati oblik prijetnji, tjelesnih ozljeda, odbacivanja, ruganja, zadirkivanja, ogovaranja, otuđivanja stvari, prenesene agresije prema objektima (vandalizam u školama). (G. Buljan Flander, 2005.)

Agresivno ponašanje

Agresivno ponašanje je namjerno zadavanje ili nastojanje da se zada ozljeda, bol ili neugodnost drugom biću. Neovisno radi li se o fizičkoj ili psihičkoj boli.

Agresivnost je ponašanje čija je osnovna značajka destruktivnost (uništavanje), antisocijalnost (usmjerena je protiv drugih) i verbalno ili fizičko povrjeđivanje drugih ili njihovih stvari. Cilj je agresivnog ponašanja nanijeti štetu nekome. (Ž. Živković, 2002.)

Nasilništvo se može podijeliti u oblike i podvrste:

1. **fizičko:** udaranje, guranje, nanošenje boli, uzimanje osobnih stvari, čupanje, fizičko sputavanje, ...
2. **verbalno:** ruganje, ucjenjivanje, zadirkivanje, ogovaranje, omalovažavanje, nazivanje nadimcima koji se osobi ne sviđaju, ismijavanje, prijetnje, ...
3. **izolacija / socijalno / emocionalno nasilništvo:** negativno procjenjivanje ili pritisak na druge da se ne druže, ogovaranje, ignoriranje, uvredljive grimase i kretnje, namjerno isključivanje i nepozivanje u društvo, ...
 - seksualno: neželjeni dodiri, štipkanje, komentari, ...
 - kulturalno: vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi, ...
 - ekonomsko: krađa, iznuđivanje novca, ... (G. Galetić, 2007.)

Neki autori imenuju kao vrstu nasilja i nasilje kroz odnose.

Budući da je vršnjačko nasilje vrlo ozbiljna tema kojoj sve češće bivamo svjedoci posredno ili neposredno detaljnije objašnjavamo vrste nasilja:

Verbalno nasilništvo je najčešći oblik nasilja koje koriste i mladići i djevojke. Riječi mogu biti puno snažnije od udaraca, one su brze i bezbolne za nasilnika, a mogu biti izuzetno štetne za žrtvu. Ono može poprimiti oblik nadijevanja imena, vrijeđanja, omalovažavanja, okrutne kritike, sramoćenja i rasističkih aluzija. Ako se verbalno nasilje dopušta ili ignorira, postaje normalno zbog čega se žrtva dehumanizira. Kad učenik postane svakodnevni predmet izrugivanja, često je isključen iz zajedničkih aktivnosti, bira ga se za zadnjeg i prvog ga se izbacuje iz zajedničkih aktivnosti.

Fizičko nasilje odnosi se na šamaranje, udaranje, davljenje, bockanje, udarce nogom, šakom, ugrize, grebanje, bolno zakretanje ruku, pljuvanje, oštećivanje ili uništavanje odjeće ili imovine žrtve. Tipična žrtva je obično tjelesno slabije građe, povučena, nesigurna u sebe i osamljena, dok je tipični nasilnik jače tjelesne građe i agresivnog ponašanja.

Tek trećina slučajeva nasilništva koje prijavljuju djeca odnosi se na fizičko nasilništvo. Ono je najočitije, zbog toga se i najlakše identificira.

Nasilje kroz odnose je najteže otkriti s pozicije promatrača, a odnosi se na sustavno smanjivanje samopoštovanja kroz ignoriranje, izolaciju, isključivanje ili izbjegavanje. Izbjegavanje je snažno sredstvo nasilja. Učenik o kojem se šire glasine ne treba ih ni čuti, ali će patiti radi njihova učinka. Namjerno isključivanje s tulumu, rođendanskih proslava i sportskih igara često se prevlađa kao oblik nasilja jer nije tako lako uočljivo poput korištenja pogrdnih imena ili šake u lice. Njegove posljedice nisu toliko očite kao što su modrica ili potrgana jakna, a bol koju ono izaziva često se skriva. Nasilnici se ne rađaju kao nasilnici. Brojni faktori utječu na ponašanje nasilnika. Urođeni temperament je jedan od njih, ali tu su i utjecaji okoline: obiteljska atmosfera, školski život, zajednica i kultura (uključujući medije), koji dopuštaju ili potiču takvo ponašanje.

Bez obzira na to je li blago, umjereno ili teško, nasilje nije 'normalno'. Ono je antisocijalno i kao takvom mu treba pristupati. Svatko može biti žrtva i postati predmetom verbalne, fizičke ili agresije u odnosima iz jednostavnog razloga jer je on ili ona na neki način drugačiji od drugih. Nasilnici trebaju mete na kojima mogu iskaliti svoju agresiju, a različitosti koje se identificiraju kao opravdanja za napade su u najboljem slučaju izmišljene, a u najgorem slučaju besramni izgovori.

Učenici čija ponašanja iritiraju ili zabavljaju njihove vršnjake imaju jednako pravo kao i svi drugi da se s njima postupa s poštovanjem i uvažavanjem.

Trebamo se zapitati zašto neki učenici osjećaju da imaju pravo odbaciti, ismijavati ili mrziti druge samo zato što je taj učenik na neki način različit od njih.

Ako želimo utjecati na mlade i osnažiti ih da prekinu krug nasilja, naše svakodnevno ponašanje mora proizlaziti iz tog vjerovanja. Ako dajemo pogrdne komentare o ljudima u našoj zajednici, podržavamo netoleranciju i mržnju. Ako u našim riječima i postupcima demonstriramo toleranciju, prihvaćanje, ljubaznost i suosjećajnost, naši će učenici činiti isto.

Kad stvaramo toplu, brižno ozračje u učionici, ne dobivamo jamstvo da će ona postati poštene, brižne, odgovorne osobe, ali u takvoj je okolini šansa za to puno veća. Svako nasilje se treba prijaviti.

Nastavnici trebaju biti upoznati s tiraniziranjem koje učenik doživljava. Škola je odgovorna za nasilje koje se događa u školi i u blizini škole. Treba im javiti kada se incident dogodio, gdje i koji su to učenici sudjelovala te koji je utjecaj nasilje imalo na aktere.

Nasilništvo među učenicima se događa u svakoj školi. Nastavnici trebaju stalno biti na oprezu i reagirati na svaki slučaj nasilja.

Ravnatelj, nastavnici i stručni suradnici dužni su spriječiti i zaustaviti svaki oblik nasilja u školi te ako je potrebno, surađivati s policijom i centrom za socijalnu skrb. Važno je da se škola pobrine za postojanje "sigurnog" mjesta na koje se mogu skloniti oni koji se osjećaju žrtvama, da vlastitim primjerom (tj. ponašanjem zaposlenika škole) daje model nenasilnog i pozitivnog ponašanja te poštivanja učenika te da adekvatno nadgleda mjesta za koja učenici kažu da su potencijalna mjesta napada i zastrašivanja.

Sve se više svjedoči činjenici da se pojam nasilja među djecom spominje u svakodnevnom životu. Škola je mjesto koje bi trebalo biti bez nasilja, ali nove tehnologije omogućuju i nasilje u virtualnom svijetu, elektroničko nasilje.

Ono što elektroničko nasilje čini specifičnim je mogućnost zlostavljanja praktički cijeli dan. Nasilje ne prestaje kad dijete dođe kući. Sve češće se govori o vršnjačkom nasilju, pa se zato na satima razrednika može razgovarati o tome. Ovo je uvijek aktualna tema koja je učenicima zanimljiva.

Elektroničkim nasiljem smatra se svaki oblik nasilja koji podrazumijeva slanje neprimjerenih i uvredljivih tekstualnih, vizualnih i audiovizualnih poruka, a može uključivati i prijetnje i druge oblike narušavanja privatnosti pojedinca. Danas za elektroničko nasilje postoje brojni nazivi kao što su nasilje preko interneta i virtualno nasilje, a često se koristi i engleski termin cyberbullying. Cyberbullying je opći pojam za svaku komunikacijsku aktivnost cyber tehnologijom koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca, tako i za opće dobro. Tim oblikom nasilja među vršnjacima obuhvaćene su situacije kad je dijete ili tinejdžer izloženo napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem interneta ili mobilnog telefona.

Za razliku od stvarnog fizičkog nasilja, elektroničko nasilje može biti prisutno 24 sata dnevno, sedam dana u tjednu; nasilje može biti prisutno gdje god se osoba nalazila; kod takvog oblika nasilja puno je više publike i svjedoka; ostaje snaga pisane riječi koja može imati čak i veći utjecaj od izgovorene riječi, a počinitelji nasilja ponekad ne shvaćaju posljedice svojih djela jer često ne vide patnju i bol žrtava, a i misle da ih štiti anonimnost na internetu. Istraživanja su pokazala da se, iako se radi o zlostavljanju u virtualnom svijetu, žrtva i počinitelj međusobno najčešće poznaju u stvarnom svijetu. Većinom žrtve i počinitelji idu u istu školu, a najčešće čak i u isti razred ili su vršnjaci. Posljedice elektroničkog nasilja kod djece mogu biti brojne

- javljanje osjećaja ljutnje, tuge, frustracije, straha ili srama;
- nizak osjećaj samopoštovanja;
- suicidalne namjere;
- lošije ocjene;
- češće uzimanje opijata;
- češći sukobi s vršnjacima.

Međuvršnjačko nasilje putem interneta uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun vršnjaka. Takvo se nasilje, nadalje, odnosi i na slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno da glasaju za osobu koja je, primjerice, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi. Djeca katkad na određenoj popularnoj internetskoj stranici traže od ostalih da navedu osobu koju najviše mrze te da o njoj napišu nekoliko riječi, a sve s ciljem da žrtvu osramote pred što većim brojem ljudi. Nasilje na internetu uključuje i „provaljivanje“ u tuđe e-mail adrese te slanje zlobnih i neugodnih sadržaja drugima.

Posljedice nasilja preko interneta katkad mogu biti i ozbiljnije od onih prouzročenih međuvršnjačkim nasiljem u stvarnim situacijama. Naime, publika nasilja preko interneta često je mnogo šira od one na školskom igralištu ili u razredu. Uz to, kod nasilja na internetu postoji snaga pisane riječi, jer žrtva može svaki put ponovno pročitati što je nasilnik o njoj napisao, a u

verbalnom obliku uvrede se lako mogu zaboraviti. Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene. Nadalje, vrlo je mala mogućnost za izbjegavanje nasilna ponašanja, s obzirom na to da se na internetu može dogoditi bilo kad i bilo gdje. Budući da nasilnik može ostati anonimna, velikom broju djece upravo ta činjenica služi kao poticaj da se nasilno ponašaju, iako u stvarnom svijetu vrlo vjerojatno ne bi bila nasilna.

Kako se okrutnost preko interneta može intenzivirati udaljenošću između počinitelja i žrtve, tako se mijenja koncept zlostavljanja. Djeca više nemaju tu sigurnost da mogu otići kući i izbjeći zlostavljanje. Prije deset godina, ako bi dijete bilo zlostavljano, moglo je otići doma i sjediti ispred televizora. Danas kad djeca provode toliko vremena ispred računala, bilo da kupuju, istražuju nešto za školu, igraju igrice ili se samo družu s prijateljima, lakše postaju metom zlostavljanja. Djeca imaju pristup jedno drugome dvadeset i četiri sata dnevno. Mogu se, primjerice, međusobno zlostavljati čak i u ponoć.

Izravan napad događa se kad maloljetnik:

1. šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-mailom ili na chatu
2. ukrade ili promijeni lozinku za e-mail ili nadimak na chatu
3. objavljuje privatne podatke ili neistine na chatu, blogu ili internetskoj stranici
4. šalje uznemirujuće slike putem e-maila ili MMS poruka na mobitelu
5. postavlja internetske ankete o žrtvi
6. šalje viruse na e-mail ili mobitel
7. šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail ili mobitel
8. lažno se predstavlja kao drugo dijete.

Nasilje preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna.

Kao i općenito kod nasilja, tako i u slučajevima nasilja putem interneta, važno je da u školi postoje jasna pravila koja ne dopuštaju nasilje te da se znaju posljedice ako se pojavi takvo ponašanje. Nužno je da se ta pravila primjenjuju svakodnevno, jer jedino će na taj način nasilje prestati. Uz to, istraživanja su pokazala kako prisutnost odraslih koji nadgledaju situaciju na igralištima, hodnicima umanjuje broj sukoba među vršnjacima – u školama koje povećaju broj dežurnih nastavnika na hodnicima, igralištima, u dvorištu, smanjen je broj nasilnih incidenata. Isto se može primijeniti na nasilje koje se događa korištenjem moderne tehnologije, odnosno treba nadgledati i učeničko korištenje računala.

Također znamo kako mali broj djece su počinitelji nasilja ili su žrtve, a puno više je promatrača, koji ne sudjeluju izravno u nasilnim događajima, nego „stoje sa strane“ i „gledaju“. Oni igraju važnu

ulogu u stalnom ponavljanju vršnjačkog nasilja jer zapravo njihova šutnja znači odobravanje. Bilo bi važno kod njih probuditi suosjećanje tako da promatrači obavijeste odraslu osobu o nasilnu ponašanje, a ne da šutnjom odobravaju ono što se zbiva. Programi za pomoć vršnjacima podržavaju uzajamno pomaganje u školi. Nastavni bi programi koji se sastoje od direktnog poučavanja vrijednosti, vježbanja empatije i upotrebe priča i drama, te od izravnog učenja o neprikladnom ponašanju, mogli pridonijeti smanjivanju broja slučajeva nasilja preko interneta.

Rezultati istraživanja Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabrog telefona (2005.) pokazali su da je 27% djece bilo izloženo porukama sa seksualnim sadržajima. Primljene poruke su u 59% slučajeva sadržavale fotografije golih osoba, 46% poruka bilo je s fotografijama seksualnih radnji, 12% slika sadržavalo je nasilje i seks, a 4% poruka sadržavalo je fotografije djece. Najveći broj tih izlaganja dogodio se dok su djeca pretraživala internet (67%), 7% djece dobilo je poruku s adresom na koju da se jave, 25% poruka pristiglo je na osobni e-mail s nepoznate adrese, a 8% poruka stiglo je na osobni e-mail s poznate adrese, najčešće od prijatelja. Čini se da, što je dječja aktivnost na internetu više istraživačka, veća je vjerojatnost izlaganja nepoželjnom seksualnom sadržaju. Većina nepoželjnih izlaganja dogodila se dok su se djeca koristila računalom kod kuće, a 7% djece susrelo se s porukama koristeći se računalom u školi.

Djeca čiji roditelji nemaju pristup njihovim e-mailovima češće su primila poruke sa seksualnim sadržajima (32% prema 20% djece koji se koriste adresom roditelja za dopisivanje). Naime, pokazalo se da 49% djece izjavljuje da roditelji nemaju pristup njihovoj pošti, a kod 16% njih da «možda imaju», što upućuje na smanjenu mogućnost nadzora sadržaja koji dijete prima putem e-mailova. Roditelji imaju pristup e-mailovima kod 22% djece.

Trećina ove djece (33%) nije nikome povjerala svoje iskustvo dobivanja poruka sa seksualnim sadržajima. A oni koji su se povjerali, najčešće su to učinili: prijateljima (52%), roditeljima (17%), a 4% djece reklo je nekoj drugoj odrasloj osobi, najčešće profesoru u školi. Djevojčice češće odmah obrišu ili zatvore pristigle poruke od dječaka (53% prema 24%). Dječaci češće odu na ponuđene internetske stranice (20% prema 5%).

Četvrtina djece koja su bila izložena porukama sa seksualnim sadržajima izjavljuje da su imala uznemirujuću emocionalnu reakciju, češće djevojčice (47%, dječaci – 19%) i mlađa djeca.

Važno je napomenuti kako je Internet sam po sebi iznimno koristan alat te da ga se zbog zloupotrebe ne smije proglašavati općenito lošim ili beskorisnim. Jer, ako netko zloupotrebljava Internet, za to nije kriv i odgovoran Internet, nego osoba koja ga na takav način iskorištava. Isto kao s bilo kojim drugim alatom – nož nam je iznimno koristan pri rezanju hrane, ali s njime se može i ubiti osoba – za takvo ponašanje nije kriv nož nego osoba koja ga je držala u ruci. Jednako vrijedi i za Internet: Internet je fenomenalan i jako koristan alat, no potrebno je znati ga odgovorno i sigurno koristiti te se zaštititi od onih koji ga zloupotrebljavaju.

Mikroagresija je zlostavljanje na temelju identiteta žrtve. Zlostavljanje u ovom slučaju može biti namjerno ili nenamjerno i poprima gotovo suptilne, ponekada ne tako očite znakove koji se ne mogu odmah prepoznati i svrstati pod vršnjačko nasilje. U mikroagresiji ne koristi se fizičko nasilje kako vi se nadjačala žrtva, već je ponašanje upućeno drugom učeniku ili učenici zastrašujuće, omalovažavajuće i orijentirano je na identitet žrtve.

Ovaj oblik zlostavljanja i nasilja sve više dominira u učeničkom ponašanju, čak i za vrijeme nastave. Kako nastavnik može prepoznati radi li se o mikroagresiji?

Nasilje se može pojaviti u različitim oblicima:

- omalovažavanje učenika koji ima posebne potrebe ili poteškoće u učenju,
- zadirkivanje zbog prekomjerne ili premalene težine,
- upotreba homofobnih i neprimjerenih komentara,
- omalovažavanje i ruganje na rasnoj, spolnoj i vjerskoj osnovi.

Mikroagresija među učenicima može se prepoznati na temelju naočigled bezazlenih komentara koji učenici upućuju jedni drugima ili su usmjereni isključivo na jednog učenika u razredu. Komentari i primjedbe dobro su prikriveni i teško je uočiti kako se zapravo radi o zlostavljanju na temelju identiteta žrtve.

U posljednje vrijeme, sve se češće susrećemo s različitim iskustvima učenika, nastavnika, ali i roditelja koji osim teškog vršnjačkog nasilja, također upućuju kako djeca sve više trpe i mikroagresiju koja uvelike utječe na njihov razvoj, učenje, uspjeh u školi, sklonost depresiji i introvertiranosti. Što nastavnik može učiniti ako primijeti kako se mikroagresija događa upravo u njegovoj učionici?

Obrazovanje je sve

Posvetite određeno vrijeme kada ćete učenike poučavati o tome što je identitet, od čega se sastoji i koliko je važan za svakog pojedinca. Mlađi učenici, ali i oni stariji još nemaju razvijenu svjesnost o identitetu i što on doista znači. Različitim primjerima koji se mogu pronaći u

školskom gradivu, ali i u svakodnevnom životu pokažite učenicima koliko je mikroagresija na temelju identiteta nasilna i štetna za svaku osobu. Potaknite učenike na samostalno istraživanje ili projektni rad gdje uz pomoć različitih digitalnih alata i mrežnih stranica mogu naučiti kako poštovati tuđi identitet i na koji način ga treba čuvati i biti obziran. Projektni radovi ili radovi u grupi, koju ćete vi osmisliti i na taj način približiti različite tipove učenika, iznimno pomažu u razvijanju vještina komunikacije i suradnje, ali isto su tako odličan način učenja i podizanja svijesti o mikroagresiji i drugim oblicima vršnjačkog nasilja.

Postavite pravila, pažljivo oslušajte i pratite ponašanje učenika.

Jasno određena pravila o ponašanju u učionici i za vrijeme nastave potrebno je postaviti na početku svake školske godine. Nastavnik mora definirati kakvo se ponašanje neće tolerirati, koje su posljedice kršenja navedenih pravila i što se od učenika općenito očekuje. U ta pravila preporučljivo je uključiti i pravilo protiv mikroagresije. Na taj način učenicima dajete do znanja kako postoji svjesnost i znanje o takvom obliku vršnjačkog nasilja jer u većini slučajeva učenici misle kako ono nije uočljivo i kako nastavnik neće reagirati.

Ruganje i omalovažavanje na temelju izgleda, uspjeha u školi i socijalnog statusa pojedinog učenika također pripada mikroagresiji i kao takvo nije prihvatljivo. Pažljivo pratite ponašanje svojih učenika, podsjećajte ih na pravila i odluke koje ste donijeli samostalno ili u dogovoru s cijelim razredom i ako primijetite znakove mikroagresije, reagirajte.

Ponekad je dovoljno nasamo popričati s učenikom, ali ako uvidite kako vaša reakcija i pokušaj podizanja svjesnosti o određenom obliku ponašanja nije dovoljan, tada je potrebno obavijestiti roditelje i uz pomoć stručnjaka riješiti problem. Dijete koje vam direktno ili indirektno pokušava dati do znanja kako trpi mikroagresiju, potrebno je zaštititi, omogućiti mu iskren razgovor i dati mu do znanja kako će se učiniti sve kako bi se problem riješio jer učeniku je važno da se osjeća sigurno i kako ćete mu vi u tom procesu pomoći.

Nastavnici hrvatskoga jezika i stranih jezika često se u domaćim zadaćama, zadaćicama ili esejima također susreću s osobnim učeničkim tekstovima u kojima često pišu o tome što proživljavaju, što uključuje i situacije gdje su žrtve zlostavljanja, vršnjačkog nasilja ili mikroagresije. Potrebno je posvetiti posebnu pozornost takvim radovima jer učenik na taj način traži pomoć ili pokušava dati do znanja kako mu je potrebno razumijevanje, zaštita nastavnika i sigurnost.

Naučite učenike kako da izgrade međusobno povjerenje i prijateljstvo kako bi mogli jedni druge zaštititi u trenucima kada nemaju hrabrosti obratiti nastavnicima i odraslima ili kada nemaju povjerenja u druge. Potičite ih ina istraživanje, čitanje i educiranje jer je to jedan od najvažnijih čimbenika u borbi protiv vršnjačkog nasilja i mikroagresije.

Oblici i metode elektroničkog nasilja

Dijete ili mlada osoba i dalje mogu biti izloženi različitim oblicima nasilja, i dalje u tome mogu sudjelovati i druga djeca koja možda neće preuzeti ulogu zlostavljača, ali neće ni spriječiti nasilje, ali posebno zabrinjava činjenica da dijete od ovog nasilja NE MOŽE POBJEĆI i ono nikad ne prestaje. Dijete svakodnevno „nosi svog zlostavljača u džepu“ zbog čega vršnjačko nasilje putem Interneta donosi dodatne dimenzije rizika i opasnosti. Posljedice nasilja putem interneta katkad mogu biti i dalekosežnije od onih prouzročenih međuvršnjačkim nasiljem u stvarnim situacijama jer publika može biti puno šira, a zbog osjećaja anonimnosti počinitelji mogu biti okrutniji i nasilniji nego što bi se usudili biti u stvarnom svijetu.

Oblik nasilnog ponašanja	Kratki opis
Izravan napad	Uključuje slanje uznemirujućih poruka, krađu ili promjenu lozinki, krađu ili promjenu nadimaka, objavu privatnih podataka ili neistina, slanje uznemirujućih slika, postavljanje internetske ankete o žrtvi, slanje virusa, slanje pornografije i neželjene pošte, lažno predstavljanje, poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara.
Napad preko posrednika	Uključuje napad počinitelja na žrtvu preko treće osobe koja toga najčešće nije svjesna.
Verbalno nasilje	Namjerno korištenje uvredljivih riječi s ciljem nanošenja psihološke povrede drugoj osobi (npr. vrijeđanje, nazivanje ružnim imenima, psovanje, izazivanje straha prijetnjama).
Relacijsko nasilje	Manipuliranje vršnjačkim odnosima s ciljem uništavanja osjećaja prihvaćanja, prijateljstva i pripadanja, odnosno usmjereno je na isključenje žrtve iz vršnjačkog društva (npr. ne uključivanje osobe u grupne razgovore i aktivnosti).
Elektroničko seksualno nasilje	Predstavlja oblik nasilja koji uključuje slanje i dijeljenje sadržaja seksualne prirode koji služe za seksualno uznemiravanje druge osobe i zadovoljenje vlastitih seksualnih potreba. Elektroničko seksualno nasilje obuhvaća i objavljivanje i/ili prosljeđivanje intimnih slika i snimki bez pristanka osobe, širenje glasina koje se odnose na seksualni život žrtve, zadovoljenje pohote pred djecom ili mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba, uključivanje djece u pornografske aktivnosti. Ovakvi sadržaji mogu sadržavati poruke, slike, komentare, video uratke te druge audio-vizualne materijale intimnog sadržaja (prikaz intimnog dijela tijela, prikaz spolnih odnosa, poruke seksualiziranog sadržaja).

Metode elektroničkog nasilja

Grubo online sukobljavanje	Kratkotrajna rasprava između dvije ili više osoba koju karakterizira ljut, eksplicitan i vulgaran govor, uvrede a ponekad i prijetnje. Počinitelj nasilja ima za cilj izazvati bijes, tugu i/ili poniženje kroz namjerno izazivanje sukoba.
Uznemiravanje	Opetovano slanje okrutnih, uvredljivih, neprijateljskih i provokativnih poruka pojedincu/ ki ili grupi. Najčešće se događa putem privatnih poruka, a cilj počinitelja nasilja je prijetećim radnjama dovest drugu osobu u ponižavajući i/ili podređeni položaj.
Ogovaranje i klevetanje	Izmišljanje informacija o žrtvi s ciljem povrede osobe te njihovo elektroničko slanje i dijeljenje. Uključuje stavljanje slike lica osobe na nepoznato golo tijelo i dijeljenje te slike. Cilj ovih radnji je nanošenje štete žrtvinoj reputaciji ili uništavanje odnosa s drugim osobama.
Lažno predstavljanje	Uzimanje tuđeg identiteta i slanje poruka i drugih sadržaja u tuđe ime.
Iznuđivanje i širenje povjerljivih informacija	Javno objavljivanje podataka koje je žrtva poslala počinitelju nasilnika u povjerenju. Također, počinitelj nasilja može izmanipulirati žrtvu da napiše nešto privatno što onda počinitelj nasilja javno objavljuje ili šalje dalje bez dopuštenja.
Socijalno isključivanje	Događa se jednako na Internetu kao i u offline svijetu. Žrtve ne mogu ući u određene chat sobe ili ih se ne uključuje u grupne poruke.
Prijetnje i uhođenje	Opetovano slanje prijetećih poruka te neprestani pokušaji uspostavljanja i nastavljanja neželjenog kontakta zbog kojih se žrtva počinje bojati za vlastitu sigurnost i dobrobit. Posebno je izraženo prilikom komunikacije s nepoznatm osobama te u slučajevima seksualnog nasilja putem Interneta.
Videosnimanje	Snimanje ili fotografiranje u situacijama koje su za djecu ponižavajuće ili neugodne; izazivanje i snimanje tučnjave ili drugih nasilnih sadržaja te njihovo širenje.
Izmjena fotografija	Izmjena osobnih fotografija bez dozvole i objava na internetu.

Indikatori nasilja

Sljedeći znakovi u školi i kod kuće mogu ukazivati da je dijete uključeno u nasilje među djecom, a navedeni znakovi mogu biti prisutni i kod djeteta koje je uključeno u elektroničko nasilje (Rivers, Duncan, Besag, 2009, prema Križan, 2018).

Srednja škola

Roditelji	Nastavnici i stručni suradnici
<p>Znakovi koji ukazuju da je dijete možda doživjelo vršnjačko nasilje:</p> <ul style="list-style-type: none">• neodređene glavobolje, bolovi u truhu (često traži da ostane kod kuće)• izljevi bijesa• neobjašnjene posjekotine i modrice, poderana i prljava odjeća• reagira tako da udara ili ustukne• umor (povezan s poremećajima spavanja) • gubitak apetita• neobjašnjeno plakanje• nevoljkost za samostalnim hodaњem/putovanjem do škole• izbjegavanje učenika koje je prije smatrao/la prijateljima• ostajanje kod kuće navečer ili vikendima• krađa novca• ostajanje dokasna u školi (da bi izbjeglo druge učenike izvan škole)• ostaje introvertirano, sumorno raspoloženo, ne traži pažnju i/ili izražava sumnju u sebe• pojačana nelagoda kod izražavanja tjelesne privrženosti• lako je ometeno, zaboravljivo (indikacija da je zaokupljeno nečim drugim)• prestaje koristiti računalo ili mobitel ili povećanje vremena provedenog vremena na internetu u odnosu na prije• čini se nervozno ili razdražljivo kada koristi računalo ili mobitel• spominje nepoznate osobe	<p>Znakovi koji ukazuju da je učenik/učenica možda doživio/doživjela vršnjačko nasilje:</p> <ul style="list-style-type: none">• vidljiv umor• zamjetna promjena u ponašanju (tj. iznenadni i neprikladni izljevi bijesa ili frustracije)• nedostatak samopouzdanja• socijalna izolacija i nedostatak angažmana s drugima tijekom odmora• povučenost u razrednim ili grupnim aktivnostima u kojima je prethodno bio/bila aktivno angažiran/a• drugi učenici ga/je ismijavaju kada govori• promjene u ocjenama (u nekim slučajevima se ne radi o silaznom trendu jer učenici možda provode više vremena učeći sami i imaju malo rekreativnih odušaka)

- pridavanje sve veće važnosti aktivnostima i osobama na internetu
- zatvaranje stranica, chatova i/ili skrivanje mobitela kada roditelji uđu u sobu ili kada se druga osoba približi
- stres prilikom čitanja poruka, odnosno primanja različitih sadržaja
- izbjegavanje razgovora o uporabi računala i interneta
- brisanje korisničkih računa ili otvaranje puno novih
- puno novih kontakata na mobitelu i/ili društvenim mrežama.

Roditelji

Znakovi koji ukazuju da se dijete možda **nasilno ponaša**:

- promjene u skupinama prijatelja (npr. gubitak skupine prijatelja)
- neobjašnjeno pogoršanje ocjena
- izražavanje nezadovoljstva školom
- ima želju „praviti se važan“ posebno pred drugima
- posjedovanje predmeta ili dobara koje nije mogao/la kupiti bez vašeg znanja
- izražava ljutnju ili iritiranost drugim učenicima (uključujući podcjenjivačke komentare o njima ili prijetnje da će ih udariti)
- frustracija domaćom zadaćom
- dominacija ili pokoravanje braće i sestara
- prestaje koristiti računalo ili mobitel (gasi ekran) kad se netko približi
- čini se nervozno ili razdražljivo kada koristi računalo ili mobitel
- skriva što radi na računalu ili mobitelu
- pretjerano provodi vrijeme uz mobitel ili računalo
- postaje nervozan ili ljut kada mu se ograniči ili ukine korištenje računala ili mobitela

Nastavnici i stručni suradnici

Znakovi koji ukazuju da se učenik/učenica možda **nasilno ponaša**:

- prkosno, nepristojno, izazivajuće ponašanje nakon učiteljeve opomene
- vođa ometanja rada u razredu, posebno potiče malu skupinu drugih učenika
- malo ili uopće nema obzira za vlasništvo drugih učenika
- drugi učenici miču mu/joj se s puta na hodnicima i tijekom odmora
- ignoriranje učiteljeve upute da sluša ili da prestane pričati
- nevoljkost za aktivnim uključivanjem u razredne ili grupne aktivnosti
- otvoreno podcjenjuje doprinos drugih učenika nastavi
- nedostatak brige za školski i domaći rad

Rizična ponašanja na internetu

- pregled istraživanja i rizika u virtualnom svijetu

Ubrzani razvoj moderne tehnologije i korištenje interneta uvodi revolucionarne promjene tradicionalnih načina komunikacije i prenošenja informacija (Vejmelka i Jurinić, 2020). Korištenje interneta u stalnom je porastu među svim dobnim skupinama, a najviše upravo među djecom i mladima srednjoškolske dobi kojima je interakcija s vršnjacima putem interneta, društvenih mreža i raznih drugih online alata primaran i vrlo važan oblik komunikacije i ostvarivanja socijalnih kontakata.

Brojne su prednosti ubrzanog razvoja tehnologije pa tako i pojave interneta, poput jednostavnijeg i bržeg povezivanja i komuniciranja, olakšan je pristup informacijama. Internet se smatra gotovo univerzalnim standardom svake obitelji, a osobito one s djecom kojima informatičko okruženje postaje normativni kontekst razvoja.

Usporedno s brojnim prednostima korištenja, internet je omogućio i "selidbu" rizičnih i kažnjivih ponašanja u online okruženje. Zbog same naravi virtualnog okruženja kojeg karakterizira osjećaj anonimnosti te povećana dostupnost štetnih sadržaja i olakšano umrežavanje udaljenih korisnika, internet postaje globalna platforma s neograničenim potencijalom širenja štetnih posljedica. Upravo navedene karakteristike virtualnog okruženja omogućuju pojavu novih oblika nasilnih sadržaja i ponašanja koja su po svojoj prirodi u određenim aspektima čak ekstenzivniji od nasilja i zlostavljanja u njihovom offline obliku (Greenfield i Yan, 2006).

Prema podacima Internet World Stats (2018) u Hrvatskoj je ukupno 3.787 838 korisnika interneta, a 1.800 000 ih je korisnika Facebook-a.

U Hrvatskoj Internet koristi 82% stanovništva, dok je kod djece i mladih taj postotak još izraženiji, obuhvaćajući gotovo cijelu populaciju djece i mladih, čak 99% (Državni zavod za statistiku [DZS], 2019, 2020).

Prvo hrvatsko reprezentativno istraživanje o digitalnim navikama djece u dobi od 9 do 17 godina te sigurnosti djece na internetu, provedeno u studenom 2017. godine u sklopu međunarodnog projekta EU Global Kids Online pokazalo je kako je 7% djece u dobi od 9 do 17 godina imalo iskustvo da se netko ponašao prema njima na povrjeđujući ili neugodan način. S druge strane, 4,5% djece priznalo nasilno ponašanje prema nekom drugom. Elektroničkom su nasilju više izložena starija (6,4% djece u dobi od 12 do 14 godina i 11,8% djece u dobi od 15 do 17 godina),

nego mlađa djeca. Najčešće iskustvo elektroničkog nasilja među djecom i mladima odnosi se na primanje povrjeđujućih ili neprimjerenih poruka (61%), isključivanje ili izostavljanje iz grupe ili aktivnosti (33%) te objavljivanje i prenošenje povrjeđujućih poruka tamo gdje ih drugi mogu vidjeti (EU Kids Online, 2017.).

Ono što je zasigurno zanimljiv podatak je činjenica da djeca koja su doživjela nasilno ponašanje putem mobitela i interneta gotovo podjednako doživljavaju nasilje licem u lice. Situacija je ista i kada govorimo o djeci koja su priznala da se nasilno ponašaju prema drugima licem u lice - isto se ponašaju i u virtualnom svijetu (EU Kids Online, 2017.). Drugim riječima, granica između virtualnog i stvarnog/fizičkog svijeta je tanka i zaista je moguće da se komunikacija koja počne u stvarnom svijetu često nastavlja i širi u virtualnom i obratno.

Centar za sigurniji internet Hrvatska, u suradnji sa Studijskim centrom socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu, proveo je prvo sustavno međunarodno istraživanje o rizičnim ponašanjima te izloženosti štetnim sadržajima i seksualnom uznemiravanju u online okruženju "deSHAME Hrvatska" na uzorku od 2016 srednjoškolaca.

Istraživanje je pokazalo kako 45% srednjoškolaca internet koristi 3 do 4 sata dnevno, a zabrinjavajući je podatak da njih čak 9% izjavljuje kako internet koristi 7 do 8 sati. Kada govorimo o korištenju društvenih mreža, najčešće korištena društvena mreža je YouTube (99,5%), druga po redu je Instagram, zatim slijede WhatsApp, Snapchat, TikTok te Facebook ili Facebook Messenger, a 43,7% srednjoškolaca izjavljuje kako društvenu mrežu Snapchat provjeravaju svakog sata (deSHAME Hrvatska, 2022).

Zabrinjavajući je podatak da 42% srednjoškolaca aktivno koristi 2 ili više profila na istoj društvenoj mreži pa se postavlja i pitanje za što koriste dodatne profile, odnosno za koje aktivnosti (deSHAME Hrvatska, 2022).

Istraživanje je pokazalo je da svaki peti srednjoškolac u posljednjih godinu dana ili pretrpio ili svjedočio seksualnom zlostavljanju na internetu (deSHAME Hrvatska, 2022).

30% hrvatskih srednjoškolaca potvrdilo kako njihovi vršnjaci potajno fotografiraju druge osobe u situacijama kada su neprimjerenost odjevene, gole ili tijekom seksualnih aktivnosti, nakon čega su te fotografije podijeljene na internetu (deSHAME Hrvatska, 2022).

Posebno je zabrinjavajuć podatak da više od 40% učenika ne bi prijavilo seksualno uznemiravanje zbog straha od "preburne" reakcije škole, njih gotovo 30% kao razlog neprijavlivanja navodi brigu da bi za to bili okrivljeni oni sami, 38% ih se brine da bi prijava samo pogoršati stvari, a preko 30% ih se brine da će nastavnici, ukoliko prijave nasilje, misliti da pretjeruju ili dramtiziraju (deSHAME Hrvatska, 2022).

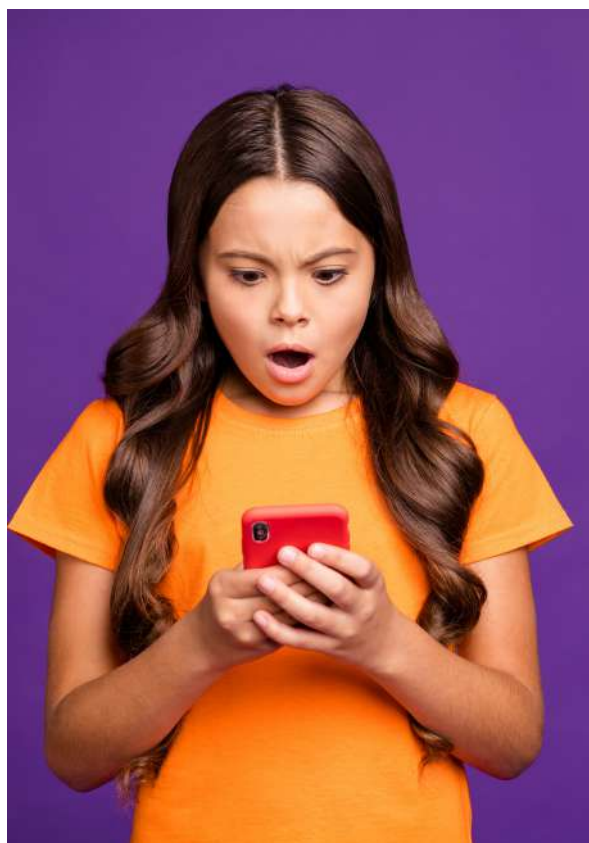
Upravo radi ovakvih poražavajućih statistika potrebno je rad u školama usmjeriti na prevenciju, ali i prepoznavanja te poticanje prijavljivanja svakog oblika elektroničkog nasilja i uznemiravanja na internetu.

Kada govorimo o rizicima kojima su djeca i mladi izloženi u virtualnom svijetu potrebno je spomenuti **vrbovanje (grooming ili online grooming)** djece i mladih. Vrbovanje predstavlja proces upoznavanja i zbližavanja (stjecanje povjerenja) seksualnog počinitelja s djetetom/ mladom osobom s ciljem izlaganja ili iskorištavanja za neadekvatnu i eksplicitnu komunikaciju, dopisivanje i nalaženje s nepoznatim ljudima, izloženost različitim neadekvatnim sadržajima te najekstremniji oblik seksualnog iskorištavanja djece na internetu, poput seksualnih iznuda i prinuda (Divić i Jolić, 2019; prema Europol, 2019; MUP, 2019).

Sexting

Sexting se odnosi na moguće slanje provokativnih ili seksualnih slika, poruka i video materijala. Često može izgledati kao bezazleno koketiranje i odvija se među osobama koje su u vezi, pogotovo u adolescentskoj dobi. Osim što ono ima pravne posljedice, pogotovo ako se radi na štetu osoba mlađih od 18 godina, važno je imati na umu da sve što se jednom pošalje netko drugi može proslijediti dalje te da je gotovo nemoguće kontrolirati što će se s takvim materijalom kasnije događati. Prema Lenhart (2009), sexting obuhvaća kreiranje, dijeljenje i prosljeđivanje seksualno eksplicitnih fotografija (s golim ili djelomično golim subjektima) putem mobitela i/ili interneta. Ringrose, Gill, Livingstone i Harvey (2012) sexting definiraju kao komuniciranje putem seksualiziranih sadržaja korištenjem pametnih telefona ili društvenih mreža.

Različiti su razlozi zašto djeca šalju ovakve materijale: misle da „svi to rade“, koketiraju s drugima i testiraju njihov spolni identitet, istražuju njihove seksualne osjećaje, privlače pozornost te se na taj način žele povezati s novim ljudima na društvenim mrežama.

Online seksualno uznemiravanje

Online seksualno uznemiravanje može se definirati kao neželjeno seksualno ponašanje na bilo kojoj digitalnoj platformi. To se može dogoditi između bilo koga na mreži te je prepoznato kao oblik seksualnog nasilja (deSHAME, 2022).

Seksualno uznemiravanje na mreži može uključivati širok raspon ponašanja koja koriste digitalni sadržaj (slike, videozapisi, postovi, poruke, stranice) na različitim online platformama (privatnim ili javnim).

To može učiniti da se osoba osjeća ugroženo, iskorišteno, prisiljeno, poniženo, uznemireno, seksualizirano ili diskriminirano. Projekt deSHAME (2022) kategorizira seksualno uznemiravanje na internetu u četiri glavne vrste:

Dijeljenje intimnih slika i videozapisa bez pristanka	Iskorištavanje, prisila i prijetnje	Seksualno nasilje	Neželjena seksualizacija
Seksualne slike i videozapisi neke osobe dijele bez njihovog pristanka ili snimaju bez njihovog pristanka.	Osoba koja prima seksualne prijetnje, prisiljena je sudjelovati u seksualnom ponašanju na internetu ili je ucijenjena seksualnim sadržajem.	Osoba koju se cilje i sustavno isključuje iz grupe ili zajednice upotrebom seksualnog sadržaja koji ponižava, uznemirava ili diskriminira ih.	Osoba koja prima neželjene seksualne zahtjeve, komentare i sadržaj.

Izvor: Projekt deSHAME, materijali

U posljednje je vrijeme jedan fenomen posebno zaokupio pažnju stručnjaka, a poznat je pod nazivom „sharenting“. Budući da su roditelji jako ponosni na svoju djecu, žele ih cijelom svijetu pokazati na načine koji su prije bili isključivo sadržaj privatnih fotoalbuma. U svojoj (posve prirodnoj) opčinjenosti svojim potomcima roditelji često zaboravljaju na drugu stranu medalje – a to je zaštita dječje sigurnosti i privatnosti. „Sharenting“ podrazumijeva pretjerano objavljivanje i dijeljenje fotografija i podataka o djeci od strane njihovih roditelja ili članova obitelji. Navedeni fenomen može imati ozbiljne posljedice po dijete i mladu osobu jer, osim što narušava njegovu privatnost i uključuje dijeljenje fotografija i informacija bez njihovog pristanka, isto tako predstavlja plodno tlo za određena kaznena djela poput krađe identiteta, distribuciju dječje pornografije, vrbovanje djece i slično (Centar za nestalu i zlostavljano djecu, 2019).

Vežano uz sexting, djeca i mladi mogu biti izloženi ozbiljnom kaznenom djelu - „**sextortion**“ ili **seksualna ucjena**. Seksualna ucjena (sextortion) se odnosi na oblik seksualnog iskorištavanja i prinuđivanja seksualnih usluga od žrtve. Najčešći oblik je ucjena i prijetnja privatnim

fotografijama i/ili informacijama. Najčešći izvor tih sredstava ucjene su društveni mediji i dijeljenje privatnih informacija i fotografija u online dopisivanjima. Najčešće su žrtve mlade osobe, muškog spola u dobi od 18 do 30 godina koje putem društvenih mreža, foruma, chat soba, videoigrice uspostavljaju komunikaciju s nepoznatom osobom i pristaju dijeliti svoje fotografije ili video sadržaje seksualne prirode. Nakon toga se navedeni sadržaji koriste kako bi ih se ucjenilo i ostvarila financijska korist pod prijetnjom da će navedeni sadržaji biti podijeljeni putem društvenih mreža, youtube kanala i drugih platformi putem kojih se mogu distribuirati. Osim navedenih, potrebno je spomenuti i brojna druga rizična ponašanja djece i mladih na internetu poput razgovora s nepoznatim osobama, dijeljenja osobnih podataka i informacija poznatim i nepoznatim osobama, uvrštavanje nepoznatih osoba na listu prijatelja, posjećivanje pornografskih sadržaja, zlouporaba intime, uznemiravanje i prijetnja. Osim što navedena rizična ponašanja mogu povećati rizik da dijete ili mlada osoba bude žrtva elektroničkog nasilja, isto tako mogu izložiti dijete ili mladoj osobi tome da postane žrtva internet predatora (Centar za nestalu i zlostavljanu djecu, 2019).

Prema Interpolu, sextortion se definira kao „seksualna ucjena“ u kojoj se seksualne informacije ili fotografije koriste za iznuđivanje seksualnih usluga i/ili novca od žrtve“.

Prema podacima Europol, 70% zemalja izvještava o rastućem broju prijava seksualnih ucjena od kojih se velik dio odnosi upravo na seksualne ucjene djece.

Pregled preventivnih programa

Programi prevencije odnose se na postupke kojima se nastoji smanjiti ili spriječiti nasilje.

Cilj programa jest povećanje svijesti o problematici nasilja kao i educiranje učitelja, roditelja i djece o prirodi te učestalosti nasilnih oblika ponašanja. Takvi se ciljevi mogu ostvariti priručnicima, brošurama, videozapisima te predavanjima djeci, roditeljima i stručnjacima. Preduvjet za učinkovito provođenje ovakvih programa je pravovremeno uočavanje problematike, pripremljene smjernice o postupanju u slučaju nasilja te kontinuiran angažman škole. Na taj se način šalje poruke djeci da je njihova dobrobit važna te da se ne tolerira nasilje.

Nekoliko je **ključnih elemenata** koji odlikuju **učinkovite** programe usmjerene na prevenciju vršnjačkog nasilja (Centre for Education Statistics and Evaluation, 2017):

Holistički pristup usmjeren na cijelu školu

Škola bi morala imati sveobuhvatnu politiku usmjerenu protiv vršnjačkog nasilja, usmjeriti se na prevenciju vršnjačkog nasilja u ključnim školskim okruženjima, promovirati kulturu prijavljivanja vršnjačkog nasilja i uspostaviti partnerski odnos s roditeljima i skrbnicima.

Obrazovni sadržaj koji podržava razvoj socijalnih i emocionalnih vještina kod učenika i učenje prikladnih načina reagiranja na nasilno ponašanje

Programi socioemocionalnog učenja pokazali su se kao učinkovita komponenta sveobuhvatnih strategija za prevenciju vršnjačkog nasilja, baš kao i programi koji potiču aktivniju ulogu promatrača u sprečavanju vršnjačkog nasilja.

Pružanje podrške i poticanje profesionalnog razvoja učitelja i drugoga školskog osoblja u području održavanja pozitivne školske klime

Vodstvo škole trebalo bi komunicirati i aktivno podržavati modeliranje očekivana ponašanja, poticati školsku klimu u kojoj je sigurnost važna i svi članovi aktivno su uključeni u školsku zajednicu te pružati odgovarajuće treninge svojim djelatnicima.

Sustavna implementacija i evaluacija programa

Svaki preventivni program trebao bi biti vjerno i dosljedno implementiran da bi se sačuvao njegov učinak, a njegova provedba morala bi biti nadzirana i evaluirana.

Metoda zajedničke zabrinutosti može biti jedan oblik prevencije. Ovu je metodu razvio Anatol Pikas i uključuje nekoliko faza.

U **prvoj se fazi**, na temelju izvještaja ili promatranja, izdvajaju oni za koje se sumnja da čine nasilje i s njima se provode pojedinačni razgovori. Stručnjak pozdravi učenika strogo, ali prijateljski, objasni mu tko je on i da ga je pozvao jer je zabrinut za određenog učenika. Kaže da je čuo ili primijetio kako se taj učenik doima uzrujano, usamljeno, potišteno, ali ne optužuje nikoga. Pita učenika što je on primijetio i kad čuje da je i učenik nešto prepoznao, pita ga što možemo učiniti u vezi s tim pitanjem. Sluša njegove prijedloge ili i sam nešto predlaže te potkrepljuje pozitivne prijedloge. Stručnjak objasni da će razgovarati i s drugim učenicima o tome kako se situacija može poboljšati, završi sastanak pozitivno i dogovori drugi sastanak u određeno vrijeme da bi vidjeli kako situacija napreduje.

U **drugoj fazi** stručnjak razgovara s učenikom koji je doživio nasilje i objašnjava mu proces te naglašava da nitko neće biti kažnjen. Stručnjak nastoji otkriti još detalja o slučaju, primjerice je li i ovaj učenik na neki način provocirao druge i nastoji zadobiti njegovo povjerenje.

U **trećoj fazi** stručnjak se ponovno pojedinačno sastaje s učenicima koji su činili nasilje te ako je ustanovio da je došlo do napretka, saziva grupni sastanak svih učenika koji su činili nasilje.

U **četvrtoj fazi** sastaju se svi učenici koji su činili nasilje i stručnjak im pomaže da donesu plan kako će razriješiti sukob uz suradnju učenika koji je trpio nasilje.

U **petoj fazi** sastaju se svi učenici na završnom sastanku (uključujući i učenika koji je trpio nasilje) i stručnjak im pomaže donijeti odgovarajuće rješenje.

Primjeri stranih preventivnih programa

Jedan je od najpoznatijih preventivnih programa **Olweusov program prevencije nasilja** (Olweus, 1998). Taj se program sastoji od više komponenti i odvija se na više razina, a namjena mu je reducirati i prevenirati školsko vršnjačko nasilje u osnovnim i srednjim školama te pretvoriti školu u sigurno i pozitivno okruženje za učenje.

Program cilja na problem vršnjačkog nasilja na četirima razinama: školskoj, razrednoj, individualnoj i razini zajednice.

Cilj je intervencijama smanjiti postojeći problem vršnjačkog nasilja među učenicima na svim razinama, prevenirati nove slučajeve vršnjačkog nasilja i postići bolje vršnjačke odnose u školi. Da bi se postigao taj cilj, koriste se različite strategije, metode i tehnike (EPISCenter, 2010):

- Osnivanje Odbora za koordiniranje prevencije vršnjačkog nasilja.
- Provođenje treninga za članove Odbora i osoblje škole.
- Primjena Olweusova upitnika o vršnjačkom nasilju na razini cijele škole.
- Redovito održavanje sastanaka osoblja.
- Uvođenje školskih pravila protiv vršnjačkog nasilja.
- Revizija i poboljšanje školskog nadzornog sustava.
- Održavanje događaja koji će označiti početak provođenja programa u školi.
- Objavljivanje i provođenje školskih pravila protiv vršnjačkog nasilja.
- Održavanje redovitih sastanaka na razini pojedinih razreda.
- Nadziranje aktivnosti učenika.
- Osiguravanje da sve osoblje intervenira na mjestu događaja kada se dogodi vršnjačko nasilje.
- Održavanje sastanaka s učenicima uključenim u vršnjačko nasilje.
- Razvoj individualnih intervjuskih planova za uključene učenike.
- Uključivanje roditelja.
- Razvoj partnerstva s članovima zajednice koji će podržati program škole.
- Širenje poruka protiv vršnjačkog nasilja i principa dobre prakse u zajednici.

Evaluacija programa pokazala je da program može biti učinkovit u smanjenju samoiskazanog nasilničkog ponašanja i samoiskazane viktimizacije, ali i da može doći do smanjenja drugih oblika delinkventnog i antisocijalnog ponašanja (npr. krađa, vandalizam i neopravdano izostajanje iz škole) te poboljšanja školske klime i pozitivnih socijalnih odnosa (prema Blueprints for Healthy Youth Development).

Još jedan od primjera preventivnih programa je i ***The bullying project*** (Centar za nestalu i zlostavljaju djeću, 2019; prema Smokowski i Holland Kopasz, 2005) koji je nastao po uzoru na Olweusov program. Aktivnosti ovog programa imaju cilj poučiti učenike vještinama zauzimanja za sebe i suprotstavljanja nasilnicima. Djecu se potiče da potraže pomoć odraslih ili, ako mogu, da sami pruže potporu žrtvama. Osim žrtava nasilja, program se usmjerava i na djecu počinitelje nasilja. Kod počinitelja nasilja cilj je istaknuti važnost savjetovanja te osvijestiti o posljedicama nasilja. Potiče se razvoj empatije te preuzimanje odgovornosti. Žrtve nasilja nastoji se osnažiti vještinama samoobrane, grupnim potporama ili individualnom terapijom. Također, ovaj program koristi metode umjetničkog izražavanja koje pomažu žrtvi u izražavanju svojih negativnih misli, osjećaja i doživljaja te zamjeni s pozitivnim oblicima.

Primjeri domaćih preventivnih programa

Postoje i domaći primjeri prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja, a jedan od njih je program „Stop nasilju među djecom“ koji je osmislio UNICEF. Radi se o programu koji se također odvija na više razina i uključuje cijelu školu u programske aktivnosti. Program se sastoji od sedam koraka (Pregrad, 2010):

1. Osviještenost o postojanju problema

Škola se na sastanku i vijeću prvo upoznaje s Programom, nakon čega se primjenjuje upitnik kojim se utvrđuje razina nasilja u školi, rezultati se obrađuju i objedinjavaju na razini škole. Djelatnicima škole zatim se na predavanju prezentiraju školski rezultati što im omogućuje upoznavanje s pojavom i planiranje daljnjih aktivnosti.

2. Definiranje elemenata zaštitne mreže

Na razini škole i pojedinih odjela uspostavljaju se vrijednosti, pravila i posljedice i donose se novi školski akti. Održavaju se i roditeljski sastanci, a razrednici rade na obnovi vrijednosti.

3. Uspostavljanje i djelovanje zaštitne mreže

Tema se obrađuje na satovima razrednog odjela putem radionica, potiče se poštivanje vrijednosti, pravila i posljedica i uspostavlja se zaštitna mreža pojačanim nadzorom, sandučić, grupna zaduženja i teme u kurikulumu. U ovom koraku uvode se i vršnjaci pomagači koje okupljaju djelatnici škole, rade s njima i podržavaju njihovo djelovanje. S roditeljima se radi na roditeljskim sastancima o roditeljskim stilovima.

4. Suradnja s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici

Program predviđa i uspostavu kontakata te posljedično i suradničke mreže s dionicima iz lokalne zajednice. Zainteresirani roditelji također se okupljaju i rade u akcijskim grupama.

5. Učenici traže pomoć

Kontinuirano se prati učeničko traženje pomoći i ojačavaju se slabe karike.

6. Škola reagira i djeluje prema protokolu o postupanju

Škola djeluje prema protokolu postupanja, radi s roditeljima i djecom s poteškoćama te surađuje sa specijaliziranim službama.

7. Škola je sigurnije mjesto

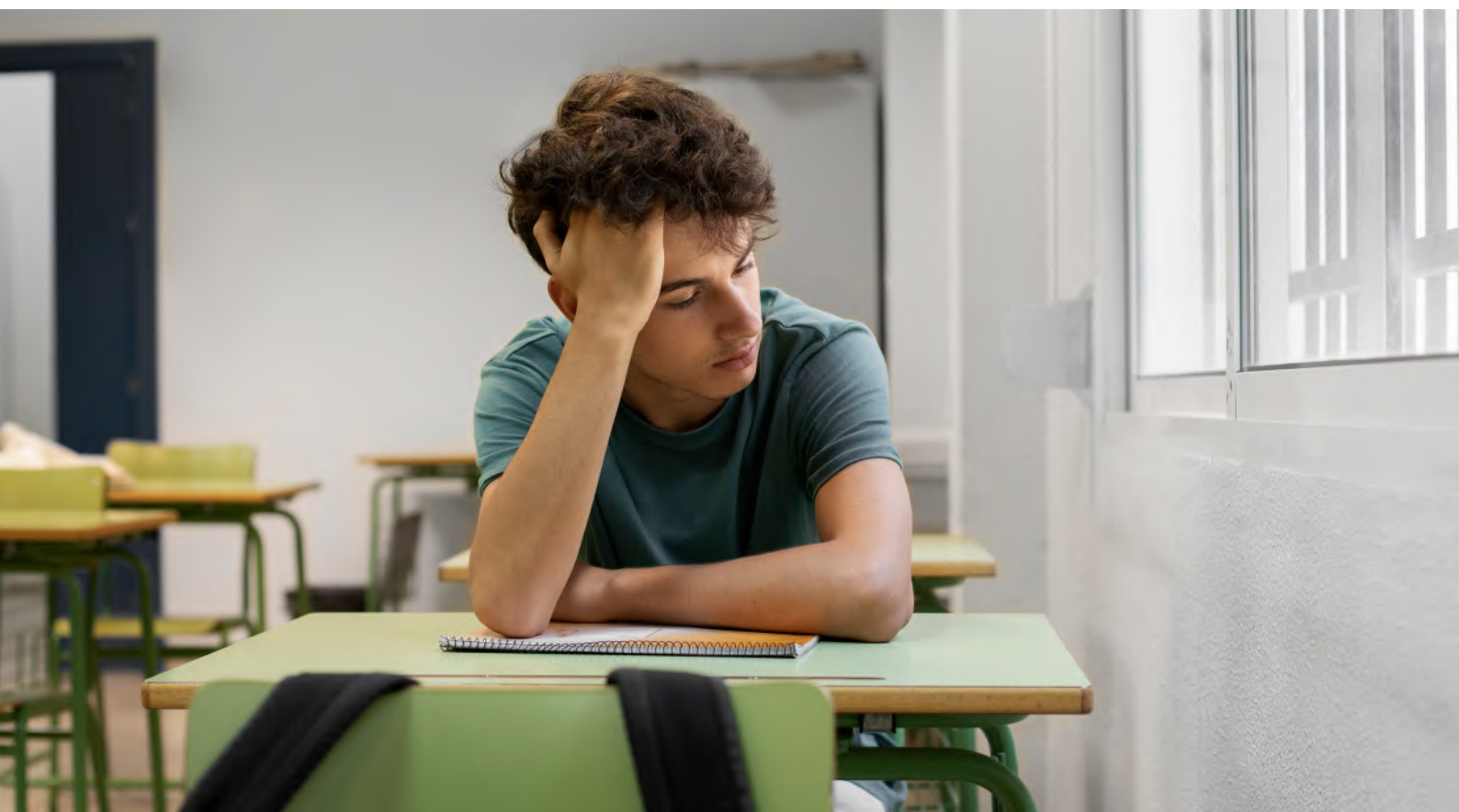
Program se evaluira, rezultati se sažimaju, uspoređuju i prezentiraju te se školi dodjeljuje priznanje „Škola bez nasilja“.

Još jedan primjer je **CAP** (eng. *Child Assault Prevention*) program Udruge Korak po korak koji se odnosi na primarnu prevenciju zlostavljanja. Tim se programom nastoji osnažiti djecu u sprječavanju napada od strane vršnjaka, napada nepoznate osobe (otmica) i napada od strane poznate odrasle osobe. CAP nastoji integrirati najbolje izvore pomoći u zajednici kako bi se smanjila ranjivost djece i mladih na verbalno, fizičko i seksualno zlostavljanje.

Njegovi ciljevi su:

- Smanjiti ranjivost djece i njihovu izloženost različitim oblicima zlostavljanja kvalitetnim informiranjem i poučavanjem učinkovitim preventivnim strategijama.
- Potaknuti lokalnu zajednicu da sprječavanje nasilja među ljudima, a posebno zlostavljanja djece, prepozna kao svoj važan cilj i nastojanje.
- Potaknuti obrazovne institucije na sustavan pristup prevenciji zlostavljanja djece.

Kao i većina drugih programa, CAP program koristi pristup edukacije o prevencije za osoblje odgojno obrazovne ustanove, roditelja/skrbnika i djece. Prilagođen je djeci različite dobi i potreba.

Smjernice o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja

Smjernice o postupanju u slučajevima elektroničkog nasilja za djelatnike u obrazovnom sustavu

Poznavanje načina postupanja u slučaju elektroničkog nasilja je iznimno važno jer olakšava osiguravanje kvalitete rada i čuva interes djeteta. Preporuka stručnjacima koji rade s djecom je da ne preuzimaju uloge koje nemaju - treba nam biti cilj pružiti podršku svakom djetetu, a ispitivanje pojedinosti i traženje krivaca je važno prepustiti institucijama - tj. policiji.

Nastavnici

Koraci postupanja	Rok
1. Ako se utvrdi sumnja na elektroničko nasilje, zajedno sa stručnim suradnicima škole obaviti zasebne razgovore s djetetom – žrtvom elektroničkog nasilja, s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja te s djecom – svjedocima ili promatračima elektroničkog nasilja.	U najkraćem mogućem roku
2. Pozvati roditelje djece uključene u elektroničko nasilje na individualne i grupne razgovore.	U najkraćem mogućem roku
3. Održati sastanak sa stručnim suradnicima u školi i raspraviti o rješenju i daljnjem postupanju. Donijeti odluku o izricanju pedagoških mjera u skladu sa Statutom škole.	U najkraćem mogućem roku
4. Održati zajednički sastanak s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja, roditeljem i stručnim djelatnicima škole s ciljem definiranja individualnog plana postupanja prema djetetu.	U najkraćem mogućem roku

Stručni suradnici u obrazovnim ustanovama

Koraci postupanja	Rok
1. Zajedno s nastavnim osobljem škole obaviti razgovor s djetetom – žrtvom elektroničkog nasilja.	Odmah po saznanju
2. Zajedno s nastavnim osobljem škole obaviti razgovor s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja.	Odmah po saznanju
3. Zajedno s nastavnim osobljem škole obaviti razgovor s djecom – svjedocima ili promatračima elektroničkog nasilja.	Odmah po saznanju
4. Održati zajednički sastanak s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja, roditeljem i stručnim djelatnicima škole s ciljem definiranja individualnog plana postupanja prema djetetu. Održati zajednički sastanak s djetetom, roditeljem i nastavnim osobljem škole s ciljem definiranja individualnog plana postupanja prema djetetu, informiranja o potrebi poduzimanja mjera u skladu sa Statutom škole, zakonom i drugim propisanim pravilima.	U najkraćem mogućem roku
5. Održati sastanak s nastavnim osobljem škole i raspraviti o rješenju i daljnjem postupanju. Donijeti odluku o izricanju pedagoških mjera u skladu sa Statutom škole, zakonom i drugim propisanim pravilima te obavijestiti nadležne institucije.	Odmah po saznanju
6. Prijava nasilja policiji.	Odmah po saznanju
7. Prijava nasilja nadležnom centru za socijalnu skrb.	Odmah po saznanju
8. Utvrditi uzroke/povod nasilnog ponašanja i djelovati na slabljenje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika.	U najkraćem mogućem roku
9. Osiguravanje potrebne psihosocijalne pomoći i podrške djeci uključenoj u elektroničko nasilje ili unutar škole ili pružanjem informacija o dostupnim organizacijama i institucijama koje navedeno pružaju.	U najkraćem mogućem roku
10. Osigurati potrebnu pomoć i podršku roditeljima u razvoju roditeljskih kompetencija ili unutar škole ili pružanjem informacija o dostupnim organizacijama i institucijama koje navedeno pružaju.	U najkraćem mogućem roku
11. Osigurati redovitu međuresornu suradnju usmjerenu na reduciranje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika pozitivnog i prosocijalnog ponašanja u užem i širem školskom okruženju.	Kontinuirano
12. O svakoj zaprimljenoj prijavi, odnosno obavijesti o nasilju među djecom i mladima voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka, te evidentirati i bilježiti svako postupanje.	Kontinuirano
13. Praćenje osiguravanja pomoći i podrške djeci žrtvama i počiniteljima nasilja.	Kontinuirano

Smjernice za postupanje u slučaju elektroničkog nasilja za roditelje

Koraci postupanja	Rok
1. U slučaju saznanja o postojanju elektroničkog nasilja poduzeti sve potrebne mjere da se nasilje prekine, a dijete zaštititi (npr. prijava neprimjerenog sadržaja, pohrana dokaza i drugo).	U rokovima poziva ili dogovora termina s nadležnim službama
2. Odazvati se na individualni i grupni razgovor s nastavnim i stručnim osobljem škole/ustanove socijalne skrbi ili druge institucije/organizacije u okviru koje postoji sumnja da je njihovo dijete žrtva ili počinitelj elektroničkog nasilja.	
3. Sudjelovati u individualnim i grupnim razgovorima s djetetom, nastavnim i stručnim osobljem te razgovorima u koje su uključeni i drugi roditelji.	
4. Sudjelovati u izradi individualnog plana postupanja u slučaju elektroničkog nasilja.	
5. Pružiti djetetu potrebnu pomoć i podršku, poticati ga na izražavanje mišljenja, poticati ga na preuzimanje odgovornosti za svoje postupke, poticati nenasilno rješavanje sukoba.	
6. Podržati uključivanje djeteta u individualni i grupni tretmanski rad.	
7. Prema potrebi i procjeni stručnjaka osigurati stručnu pomoć i podršku djetetu izvan škole ili ustanove socijalne skrbi.	
8. Uspostaviti aktivnu i redovitu suradnju sa stručnim djelatnicima odgojno – obrazovnih ustanova, ustanova socijalne skrbi i zdravstvenih ustanova, u provođenju tretmana koji je u najboljem interesu djeteta.	
9. Vlastito uključivanje u individualni i grupni rad s ciljem unaprjeđenja svojih roditeljskih kompetencija, dobivanja potrebne podrške i pomoći djetetu i stjecanja boljeg uvida u djetetove potrebe i način funkcioniranja.	

Radionice

Radionica za roditelje učenika srednje škole

“Koliko znam o sigurnosti moje djece na internetu?”

Cilj:

Upoznati roditelje s osnovnim pojmovima sigurnog ponašanja na internetu i pojmom elektroničkog nasilja

Ishodi:

- razumjeti što je e-nasilje
- shvatiti važnost sigurne upotrebe interneta
- znati objasniti razloge za sigurnu upotrebu interneta

Materijali:

- papiri A4 i A3 formata
- papir A3 formata na kojem velikim slovima piše DA i papir A3-formata na kojem velikim slovima piše NE
- olovke, bojice i flomasteri
- četiri dvominutna filma koji predstavljaju različita rizična ponašanja na internetu

1. Uvodna aktivnost (1-3 minute)

Cilj:

Opustiti roditelje i zainteresirati ih za temu sigurnosti na internetu

Tijek uvodne aktivnosti:

Na jednom kraju učionice na pod se stavi papir na kojem velikim slovima piše DA, a na drugi kraj prostorije papir na kojem velikim slovima piše NE. Roditelji se zamole da ustanu te im se govore određeni pojmovi iz internetskoga žargona, a oni trebaju stati u blizinu natpisa DA ako znaju na što se pojam odnosi, odnosno u blizinu natpisa NE ako ne znaju na što se pojam odnosi. Pojmovi koji se govore jesu: LOL („Lough out loud“)...

Po završetku aktivnosti roditelje se zamoli da se vrate na svoje mjesto

Uputa:

„Dobrodošli na radionicu posvećenu sigurnosti na internetu. Molim vas na početku da se ustanete. Kao što vidite, na podu na kraju učionice nalazi se papir na kojem piše DA, a kod ploče papir na kojem piše NE. Ja ću pročitati neke pojmove i kratice jedno po jedno, a vi stanite u blizinu natpisa DA ako znate na što se taj pojam ili kratica odnosi ili u blizinu natpisa NE ako ne znate na što se pojam ili kratica odnosi. Nakon svakog pročitanoj pojma možete promijeniti svoj položaj. Možemo li krenuti?“

Središnja aktivnost I: „Što znamo o sigurnosti na internetu?“ (15 minuta)**Cilj:**

Potaknuti roditelje na razmišljanje o sigurnosti na internetu i međusobnu razmjenu informacija o toj temi

Tijek središnje aktivnosti:

- Roditelji se dijele u skupine od po 4-5 roditelja.
- Polovica skupina dobiva zadatak da na papiru A3-formata napišu koja su sigurna, a koja nesigurna ponašanja na internetu.
- Druga polovica skupina dobiva zadatak da napiše koja su to nasilna ponašanja na internetu.
- Po jedan član iz svake skupine predstavlja svoj rad ostalim roditeljima.
- Voditelj na ploču ili flip-chart piše odgovore u kategorije „sigurna ponašanja“ / „nesigurna ponašanja“ / „nasilna ponašanja“.

Uputa:

„Slijedi mali zadatak koji ćete riješiti u skupinama od po 4 ili 5 roditelja. Želja nam je čuti od vas kao roditelja koja ponašanja na internetu smatrate sigurnim, koja nesigurnima, a koja su po vama nasilna ponašanja na internetu. Pretpostavljamo da ste neke od tih stvari i sami doživjeli, a za neke čuli od svoje djece. Mislimo da je za sve nas korisno da razmijenimo ta iskustva.

Molim vas da se podijelite u skupine (voditelj sugerira način podjele). Svaka skupina dobit će jedan papir A3-formata i paket flomastera, a zatim ću individualno svakoj skupini reći što treba napraviti.“

Voditelj polovici skupina daje zadatak da napišu koja su sigurna, a koja nesigurna ponašanja na internetu, a polovici skupina da napišu koja su nasilna ponašanja na internetu.

Uputa:

„Nakon što ste završili s radom, odaberite jednog člana svoje skupine koji će nas izvijestiti o tome što ste napisali. Vaše odgovore pisat ću na ploču.

Cilj:

Upoznati roditelje s najnovijim spoznajama o e-nasilju i sigurnosti na internetu

Tijek druge središnje aktivnosti:

- Voditelj roditeljima prezentira četiri dvominutna filma (videoisječka) koji prikazuju različite vrste rizičnih ponašanja na internetu.
- U raspravi koja slijedi voditelj povezuje sadržaj filmova s rezultatima grupnog rada iz prethodne aktivnosti te upoznaje roditelje sa spoznajama o nasilju putem interneta i sigurnosti na internetu.

Uputa:

„Vidjeli smo da vi kao roditelji raspolazete velikom količinom informacija u vezi s današnjom temom, a u narednih 8 minuta zajedno ćemo pogledati četiri dvominutna filma³ koji prikazuju neka od spomenutih rizičnih ponašanja.“

„Što mislite o situacijama prikazanim u filmovima? Razgovarate li sa svojom djecom o opasnostima takvih ponašanja? Što mislite da bismo mi odrasli mogli učiniti da zaštitimo djecu od negativnih posljedica korištenja interneta?“

U raspravi o nasilju putem interneta voditelj radionice može se koristiti sljedećim podacima:

- Sve je veći broj mladih koji postaju žrtve nasilja putem interneta od strane vršnjaka, ali i odraslih osoba.
- Na temelju istraživanja koje je Filozofski fakultet Osijek proveo na području Slavonije, utvrđeno je da je 2012. godine 24,9% učenika srednje škole doživjelo nasilje putem interneta, a 27,7% počinilo je nasilje putem interneta, dok je 2013. godine 17,7% doživjelo, a 16,5% počinilo nasilje putem interneta.
- Djeca i mladi svojim ponašanjem na internetu (nepažljivo i pretjerano samootkrivanje) često i sami doprinose vjerojatnosti da će postati žrtvama takva oblika nasilja.
- Rezultati istraživanja pokazuju da mladi vršnjačko nasilje putem interneta doživljavaju manje štetnim i opasnim u odnosu na nasilje “licem u lice” te da i odrasli teško prepoznaju tu vrstu nasilja.
- Stručnjaci smatraju da internetsko nasilje može imati i ozbiljnije posljedice od nasilja „licem u lice“, a istraživanja pokazuju i da su te dvije vrste nasilja povezane, kao i da su povezane s drugim rizičnim ponašanjima djece i mladih.
- Velik broj žrtava nasilja putem interneta izvješćuje o negativnim učincima te vrste nasilja na njihovo samopouzdanje, samopoštovanje, odnose s drugima i školske ocjene, a također i o razinama ekstremne tuge i ljutnje povezane sa samoozljeđivanjem i mislima o samoubojstvu.

Završna aktivnost: „Pitanja roditelja“ (5 minuta)

Cilj:

Pružiti roditeljima mogućnost da postavljaju pitanja vezano uz preventivni program koji će se provoditi u školi koju pohađaju njihova djeca

Tijek završne aktivnosti:

- Voditelj potiče roditelje na postavljanje pitanja vezanih uz preventivni program.
- Voditelj zahvaljuje roditeljima na pažnji, pozdravlja se s njima i zakazuje ponovni sastanak po završetku provedbe radionica s učenicima.

Upute:

„Na kraju današnje radionice voljela bih čuti vaša pitanja vezana uz preventivni program koji sam predstavila.“

„Zahvaljujem vam na aktivnom sudjelovanju u radionici i vašoj pažnji i srdačno vas pozdravljam do sljedeće radionice koja će se održati...“

Učenicima se podjele evaluacijski obrasci, zamolimo ih da ih ostave na dogovorenom mjestu (npr. na stolu) prilikom izlaska iz učionice. Ispunjavanje je anonimno.

Radionice za učenike srednje škole

Radionice s učenicima su zamišljene kao set od četiri radionice. Radionice je moguće provesti i pojedinačno, ali kroz provedbu cijeloga seta imamo priliku obraditi više područja s učenicima i preporuka je da se provode tako.

Učenicima se unaprijed pojasni da će se raditi radionice na temu sigurnosti na internetu te ih se uputi da razmisle o tome s kakvim su se neprimjerenim sadržajima susreli online do sada, čemu su možda svjedočili ili u to bili uključeni. Važno je spomenuti da je nakon što neki učenik podijeli informacije o tome da je žrtva ili počinitelj nekog djela nasilja nužno surađivati sa stručnim timom škole kako bi se osigurala pravovremena i sveobuhvatna reakcija, pomoć i podrška.

Nakon svake radionice preporuka je primjeniti evaluacijski obrazac (Radni list 8).
Opisane radionice su u trajanju od 90 minuta, tj. dva školska sata.

Popis radionica:

Naziv radionice	Cilj radionice
Zakačeni na internet	potaknuti razmišljanje učenika o korištenju interneta, sadržajima s kojima se susreću na internetu te reagiranju na njih
Volim sve što vole mladi	osvijestiti učenike o rizičnim postupcima mladih na internetu i mogućnosti kreiranja pozitivnog sadržaja
S ovim se ne zezamo	upoznati učenike s pojmom online seksualnog uznemiravanja i posljedicama do kojih može dovesti
I što ćemo sad?	razumjeti kako se žrtve osjećaju u slučaju elektroničkog nasilja te kako im pružiti podršku.

Radionica br. 1 : “Zakačeni na internet”

Cilj:

potaknuti razmišljanje učenika o korištenju interneta, sadržajima s kojima se susreću na internetu te reagiranju na njih

Ishodi:

- razumjeti kako funkcioniraju algoritmi na društvenim mrežama
- razumjeti važnost prijave neprimjerenih sadržaja na internetu
- dijeljenje iskustava o sadržaju s kojim se učenici susreću online

Materijali:

- papiri A4 i A3 formata
- flomasteri
- post-it papirići
- Radni list 1, Radni list 2

Uvodna aktivnost (15 minuta - dogovor pravila radionica)

Cilj:

dogovoriti pravila ponašanja na radionicama

Tijek aktivnosti:

Učenicima se daje uputa slična navedenom u nastavku. Iako se učenici obično poznaju i ranije su zajedno sudjelovali na radionicama, preporuka je svejedno provesti ovaj dio zbog mogućih osjetljivih pitanja kojima ćemo se baviti.

„U sljedećih nekoliko radionica istražiti ćemo zajedno kako mladi vaše dobi koriste internet. Bavit ćemo se i elektroničkim nasiljem. Ova tema je sama po sebi ponekad vrlo osjetljiva i teška za razgovor. Razgovarat ćemo i o online seksualnom uznemiravanju. Moguće je da ćete se ponekad osjećati nesigurno ili htjeti postavljati neka pitanja, no važno je da se kao grupa dogovorimo kako ćemo se odnositi jedni prema drugima tijekom radionica i da se svi osjećaju ugodno i sigurno. Kako bi to postigli, na samom početku ćemo dogovoriti neka pravila i odlučiti ćemo koja su nam ponašanja prihvatljiva tijekom samih radionica, a koja nisu.”

Tijek aktivnosti:

- Nakon uvoda, sudionike se zamoli da sami za sebe kroz 2-3 minute razmisle kako bi voljeli da se drugi prema njima ponašaju na radionicama i da to zapišu na papir.
- Zatim se dijele u manje grupe te svaka grupa dobiva papir i olovku na koji će navesti koja pravila žele da se svi pridržavaju prilikom razgovora o nekim osjetljivim temama. Važno je ohrabriti sudionike za postavljanje pravila u pozitivnim rečenicama, poput *Slušamo jedni druge i poštujemo tuđa različita mišljenja* umjesto *Ne prekidamo jedni druge niti pokazujemo nepoštovanje*. Za grupni rad je predviđeno 10 minuta.
- Učenici se vraćaju u jednu grupu kako bi podijelili što smatraju važnim i izradili pravila grupe za sve sudionike. Pravila se ispisuju na A3 papir i postavljena su na vidljivom mjestu tijekom trajanja svake radionice. Pravila može ispisivati učenik dobrovoljac, a ona se naknadno mogu i ukrasiti crtežima.
- Jako je važno naglasiti učenicima to da je pitanje povjerljivosti ovdje od iznimne važnosti i preporuča se dati im uputu u smislu *“Možete pričati drugima kako je vama bilo na radionici, ali o tome kako su se drugi osjećali ili što su govorili nemojte razgovarati izvan prostorije u kojoj se provode radionice i s drugim učenicima koji na njoj nisu sudjelovali”*.
- *Dodatno: s učenicima je korisno razgovarati o tome koje su moguće posljedice za žrtvu i počinitelja ako se pravilo povjerljivosti prekrši te ih pozvati na osobnu odgovornost u slučaju da čuju da netko širi takve glasine - da na primjeren način iskomuniciraju kako smatraju da nije primjereno.*

Uvodna aktivnost II (15 minuta - pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta)

Cilj:

Prepoznati i osvijestiti pozitivne i negativne situacije koje se mogu dogoditi na internetu

Tijek aktivnosti:

- Na ploči nacrtamo tablicu s dva stupca - s jedne strane napišemo “pozitivni primjeri korištenja interneta, u drugi stupac “negativni primjeri korištenja interneta”.
- Zadatak svakog učenika je reći po jedan primjer pozitivnog ili negativnog korištenja interneta. Odgovori se ne smiju ponavljati, svaki učenik ima zadatak osmisliti nešto što nije prije navedeno.
- Slijedi razgovor s učenicima: Imaju li više pozitivnih ili negativnih primjera navedeno i zašto? Smatraju li da su nešto bitno propustili, treba li nešto dodati?
- “U medijima često čitamo o negativnim primjerima korištenja interneta, no ono što je potvrđeno i znanstvenim istraživanjima je da postoji i digitalna dobrobit. Na internetu postoji jako puno sadržaja, a mi sami biramo za što ćemo ga i kako koristiti.”

Središnja aktivnost I (30 minuta - „Društvene mreže“)

Cilj:

Potaknuti učenike na razmišljanje o tome kako funkcioniraju društvene mreže

Tijek aktivnosti:

- Učenici se dijele u dvije skupine. Svaka grupa dobiva papir (Radni list 1) na kojemu piše njihova uputa. Preporuka je izrezati svakoj grupi njen dio teksta (grupa 1 i grupa 2).
- Jedna skupina ima zadatak postaviti se u ulogu vlasnika neke društvene mreže - cilj im je osmisliti način kako zadržati korisnike na svojoj mreži što duže, tj. pokušati se sjetiti što više načina kako njih sada društvene mreže potiču da ih koriste što više. Svoje odgovore trebaju napisati na papiru.
- Druga skupina ima zadatak postaviti se u ulogu zabrinutih roditelja djeteta osnovne škole i nabrojati sve moguće opasnosti s kojim se njihovo dijete može susresti. Svoje odgovore trebaju napisati na papiru.
- *Dodatno: učenike se može pozvati da se užive u ulogu koju imaju i osmisle neke karakteristike likova koje predstavljaju i priču s kojom dolaze. Svoj lik mogu nacrtati i upisati njegove karakteristike oko crteža ili ga mogu odglumiti tijekom predstavljanja iz idućeg koraka.*
- Učenici imaju 20 minuta za rad u grupama. Predstavnik svake skupine nakon 20 minuta rada ostatku učenika prikazuje objave koje su osmislili.
- Druga skupina nadopunjava navedeno svojim prijedlozima.
- Slijedi razgovor s učenicima - algoritmi na društvenim mrežama funkcioniraju tako da nam “serviraju” ono na čemu smo se do sada najviše zadržavali. Može ih se potaknuti da navedu neke od tema koje znaju vidjeti na feed-u svojih društvenih mreža ili društvenih mreža prijatelja. Razgovaramo o tome jesu li vidjeli feed na profilima svojih roditelja - što se tamo pojavljuje? Cilj društvenih mreža je da na njima budemo što duže pa tako stalno pronalaze načine kako zadržati pažnju korisnika i u istraživanja tog područja ulažu mnogo novca.
- Osvrnemo se na odgovore učenika tijekom aktivnosti, sažmemo rečeno. Pohvalimo ih što imaju mogućnost postaviti se u “tuđe cipele”.

2. Središnja aktivnost I (20 minuta - „Što je tebi na feed-u“)

Cilj:

razmjeti način funkcioniranja algoritama na društvenim mrežama

Tijek aktivnosti:

- Učenici se dijele u dvije skupine. Svaka grupa dobiva papir (Radni list 3) na kojemu piše njihova uputa i 10-15 praznih papira.
- Svaka skupina ima zadatak osmisliti popis objava koje bi se mogle nalaziti na feed-u društvene mreže (feed je sadržaj kroz koji se možemo pomicati po društvenim mrežama - npr. naslovnici Facebooka). Zadatak im je navesti minimalno 10 objava i 3 oglasa.
- Nakon rada u grupama, svaka grupa izlaže feed osobe koja im je zadana. Zadatak učenika koji nisu članovi pojedine grupe (tj. u ulozi slušača su) je da pogode o kakvoj bi se osobi moglo raditi - kojih je godina, čime se bavi i koji su joj interesi. Pogađanje može biti na razini grupe ili individualno, a bitno je da se odgovor obrazloži.
- Obje grupe trebaju "sačuvati" svoj lik i prvo predstaviti sadržaje na feed-u ostalim učenicima, a onda od njih tražiti da pogađaju o kakvoj bi se osobi radilo - koje dobi, interesa, zanimanja.
- Slijedi rasprava s učenicima - koliko teško im je ovo bilo pogoditi? Jesu li svjesni da nam algoritmi "serviraju" sadržaje prema našim interesima? Koliko se sadržaji koje oni vide na društvenim mrežama razlikuju od onoga što gledaju njihovi roditelji, nastavnici?

Završna aktivnost: „Pitanja i komentari“ (10 minuta)

Cilj:

pružiti učenicima mogućnost da postave pitanje vezano uz sadržaj koji je obrađen ili teme koje ih zanimaju

Tijek aktivnosti:

- Voditelj potiče učenike na postavljanje pitanja vezanih uz obrađeni sadržaj i povezane teme
- Voditelj zahvaljuje učenicima na pažnji, pozdravlja se s njima i zakazuje idući termin radionice.

Upute:

„Na kraju današnje radionice voljela bih čuti vaša pitanja vezana uz današnju radionicu ili neka pitanja koja su vam se pojavila tijekom radionice“

„Hvala svima na aktivnom sudjelovanju u radionici, vašoj pažnji i angažmanu - na idućoj radionici trendovima na internetu među mladima. Do radionice razmislite što bi to moglo biti, pratite društvene mreže kako bi mogli prokomentirati neprimjerene sadržaje koje ste do tada uočili“

Učenicima se podjele evaluacijski obrasci, zamolimo ih da ih ostave na dogovorenom mjestu (npr. na stolu) prilikom izlaska iz učionice. Ispunjavanje je anonimno.

Grupa 1

Vi ste vlasnici neke nove društvene mreže - cilj vam je osmisliti načine kako zadržati korisnike na svojoj mreži što duže, tj. pokušati se sjetiti što više načina kako njih sada društvene mreže potiču da ih koriste što više.

Kakav sadržaj želite da korisnici dijele? Kako ćete to postići?

Hoćete li dopuštati oglase - ako da, po kojem principu će se pojavljivati korisnicima?

Hoće li se svim korisnicima prikazivati isti sadržaj? Ako ne - kako će se birati što se kome pokazuje?

Grupa 2

Vi ste zabrinuti roditelji djece osnovne škole i morate nabrojati sve moguće opasnosti s kojim se vaše dijete može susresti. Ne razumijete se u internet i društvene mreže kao vaše dijete, oprezni ste i želite ga zaštititi.

Koje su vaše brige?

Razgovarate li s djetetom o tome kako koristi internet? Koristite li aplikacije za roditeljski nadzor djetetovih elektroničkih uređaja?

Ima li vaše dijete određeno koliko vremena smije provesti pred ekranima?

Grupa 1

Vaš je zadatak osmisliti popis objava koje bi se mogle nalaziti na feed-u društvene mreže ove osobe:

- Marija, 41 godina

Majka dvije kćeri koje pohađaju osnovnu školu. Suprug joj je privatnik, bavi se prodajom kupaonskog namještaja, pločica i elektromaterijala. Ona je medicinska sestra i zaposlena je u ordinaciji dentalne medicine. Koristi Facebook i voli sadržaje koji ju zabavljaju.

Kreirajte sadržaje koji bi se ovoj osobi mogli pojavljivati na društvenim mrežama prema njenom opisu - ne što bi ta osoba objavljivala nego što bi joj se prikazivalo na feed-u. Možete ju nacrtati da si to lakše dočarate i napisati njene karakteristike kraj slike. Napravite popis od minimalno 10 objava i 3 oglasa koje bi se pojavljivale na društvenim mrežama te osobe.

Napišite tekst objava i skicirajte slike/ grafike koje idu uz te objave.

Grupa 2

Vaš je zadatak osmisliti popis objava koje bi se mogle nalaziti na feed-u društvene mreže ove osobe:

- Marko, 9 godina

Marko je sin jedinac. Mama i tata mu rade u školi, nastavnici su. Voli nogomet, ima svoju omiljenu momčad. Ima i svoje omiljene crtane filmove koje redovno prati.

Kreirajte sadržaje koji bi se ovoj osobi mogli pojavljivati na društvenim mrežama prema njenom opisu - ne što bi ta osoba objavljivala nego što bi joj se prikazivalo na feed-u. Možete ju nacrtati da si to lakše dočarate i napisati njene karakteristike kraj slike. Napravite popis od minimalno 10 objava i 3 oglasa koje bi se pojavljivale na društvenim mrežama te osobe.

Napišite tekst objava i skicirajte slike/ grafike koje idu uz te objave.

Radionica br. 2 : “Volim sve što vole mladi”

Cilj:

osvijestiti učenike o rizičnim postupcima mladih na internetu i mogućnosti kreiranja pozitivnog sadržaja

Ishodi:

- Razlikovati potencijalno opasne online izazove od primjerenih
- Razviti hodogram za prepoznavanje opasnih online izazova
- vježbati stvaranje pozitivnih sadržaja na internetu.

Materijali:

- ploča, kreda, spužva
- papiri A4 i A3 formata
- flomasteri
- za učenike s manje mogućnosti - Radni list 3

Uvodna aktivnost (20 minuta - igra ili ugrožavanje života)

Cilj:

prepoznati karakteristike online izazova koji mogu biti štetni.

Tijek aktivnosti:

- Na ploči nacrtamo tablicu s dva stupca (shema u nastavku) - u jedan stupan napišemo pozitivni online izazovi, u drugi negativni online izazovi. Pitamo učenike da nam daju pojašnjenje - na temelju čega procjenjuju je li neki online izazov primjeren ili može dovesti i do ugrožavanja života. Zapisujemo njihove odgovore u odgovarajući stupac. Cilj aktivnosti je sastaviti smjernice kako prepoznati da je riječ o izazovu koji može biti štetan.
- Dalje pitamo učenike da se prisjete nekih online izazova s kojima su se susreli te o njima razgovaramo - zašto smatraju da su ti izazovi primjereni ili neprimjereni, za koga bi mogli biti posebno opasni? Dopunimo ranije navedeno u tablici ako je potrebno. Odgovore upisujemo u donji dio tablice (shema u nastavku).

Shema plana ploče*

primjereni online izazovi	neprimjereni online izazovi
<ul style="list-style-type: none">• u ovaj prostor navesti neke karakteristike takvih izazova	<ul style="list-style-type: none">• u ovaj prostor navesti neke karakteristike takvih izazova
primjeri izazova s kojima su se učenici susreli:	primjeri izazova s kojima su se učenici susreli:

Središnja aktivnost I (40 minuta - „Društvene mreže“)

Cilj:

sastaviti smjernice kako prepoznati da je riječ o online izazovu koji može biti štetan

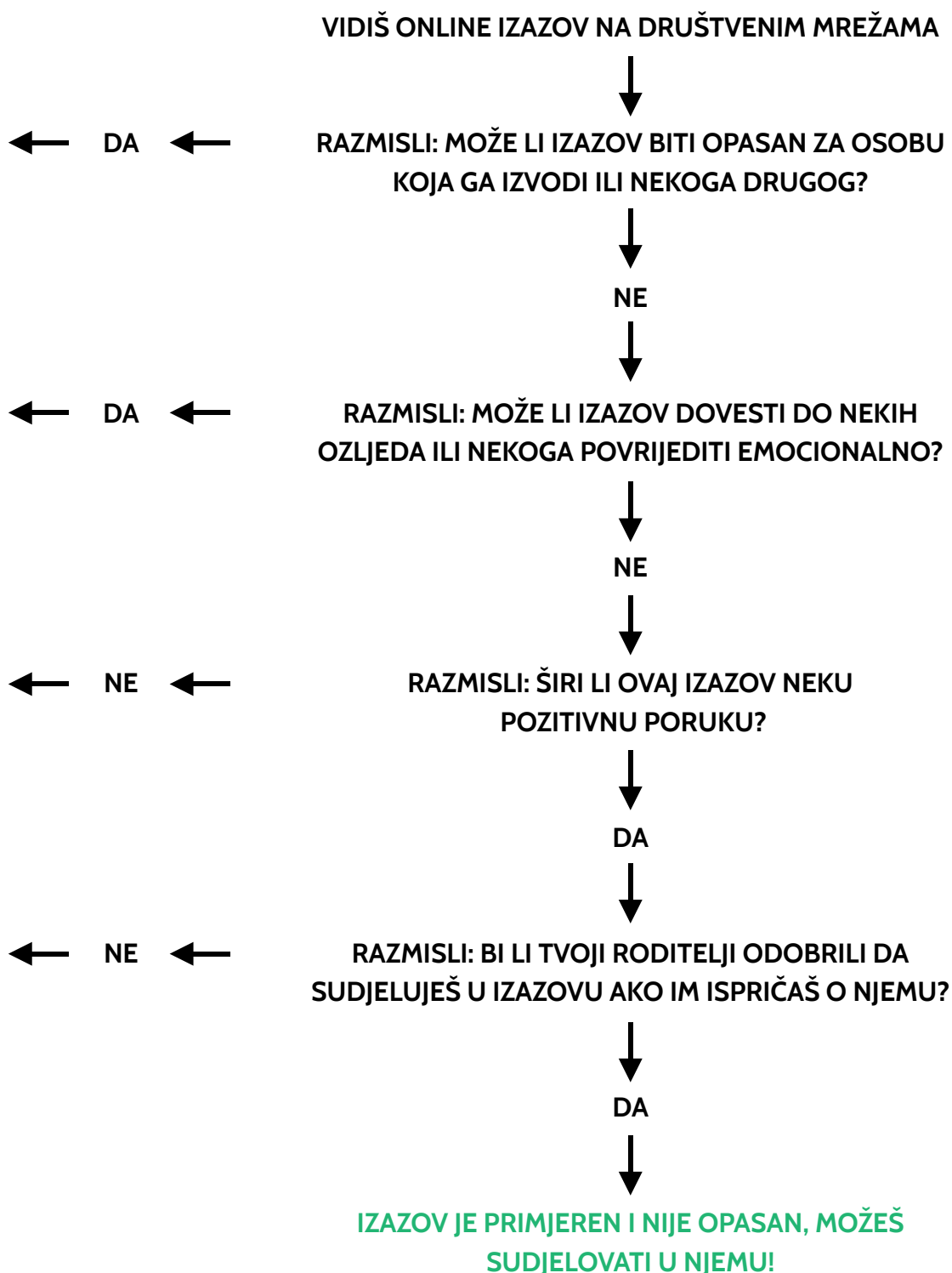
Tijek aktivnosti:

- Učenici se dalje dijele u dvije grupe i obje imaju isti zadatak - izrađuju hodogram koji bi mogao poslužiti učenicima u osnovnoj školi (ali i starijima) kao smjernica za odlučivanje trebaju li se uključiti u neki izazov ili ne. Primjer hodograma se nalazi u nastavku - njega nije potrebno printati učenicima, služi kao smjernica za voditelje radionica i ideja oko organizacije samog hodograma. Svaka grupa ima 30 minuta za nacrtati svoj hodogram na A3 papiru.
- *Dodatno: za učenike s manje mogućnosti - ako učenici imaju poteškoća s osmišljavanjem hodograma može im se dati Radni list 3 koji će pomoći u osmišljavanju samog izgleda hodograma.*
- Slijedi prezentiranje hodograma svake grupe te dogovor oko toga kako finalni hodogram treba izgledati. Zajednički hodogram se izrađuje na A3 papiru i postavlja na vidljivo mjesto.

- *Dodatno: Učenici mogu osmisliti # s kojim će dijeliti izrađeni hodogram na društvenim mrežama te tako dijeliti pozitivni sadržaj koji su sami izradili.*

Primjer hodograma

IZAZOV NIJE PRIMJEREN! SUDJELOVANJE U NJEMU MOE DOVESTI DO OZLJEDE ILI GUBITKA ŽIVOTA. NEMOJ GA IZVODITI, PRIJAVI GA DRUŠTVENOJ MREŽI NA KOJOJ SI GA VIDIO/LA!

Središnja aktivnost I (20 minuta - „Stvaram primjeren sadržaj“)

Cilj:

Osmisliti primjereni sadržaj u kojemu bi učenici željeli sudjelovati

Tijek aktivnosti:

- Učenici se dijele u dvije skupine. Svaka grupa dobiva A3 papir i ima za zadatak osmisliti 3 online izazova koja su primjerena, potiču nešto pozitivno, ne štete ni ugrožavaju zdravlje. Trebaju razmisliti kako bi raširili taj trend i objasniti zašto bi to moglo biti zanimljivo djeci i mladima.
- Nakon što svaka grupa osmisli svoje izazove, pred ostalim učenicima izlažu osmišljeno.
- Svaki učenik pojedinačno glasa za izazov kojega smatra najboljim. Označavamo broj bodova crticama kraj naziva izazova. Izazov koji ima najviše bodova je pobjednik.

Završna aktivnost: „Pitanja i komentari“ (10 minuta)

Cilj:

Pružiti učenicima mogućnost da postave pitanje vezano uz sadržaj koji je obrađen ili teme koje ih zanimaju

Tijek aktivnosti:

- Voditelj potiče učenike na postavljanje pitanja vezanih uz obrađeni sadržaj i povezane teme
- Voditelj zahvaljuje učenicima na pažnji, pozdravlja se s njima i zakazuje idući termin radionice.

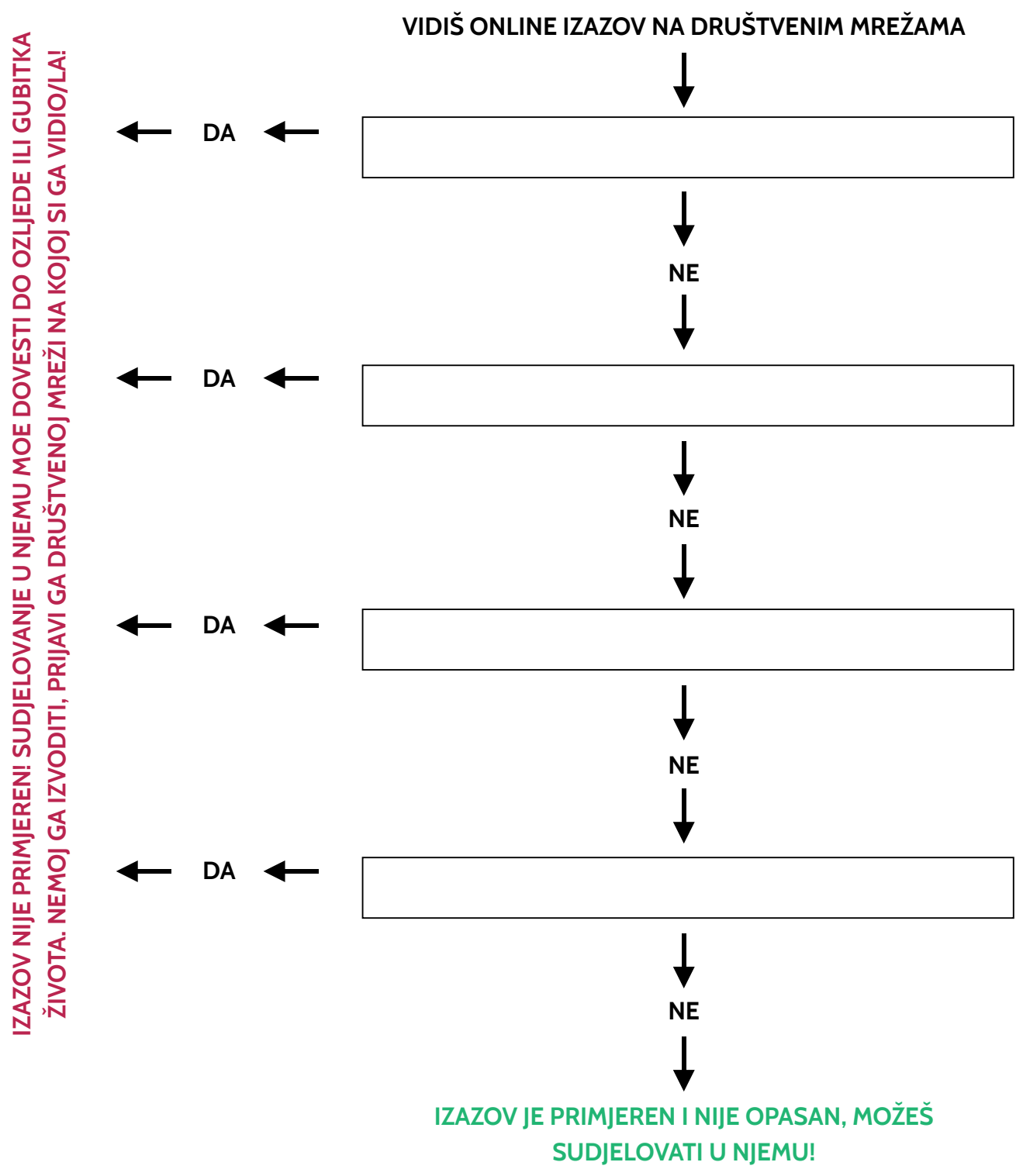
Upute:

„Na kraju današnje radionice voljela bih čuti vaša pitanja vezana uz današnju radionicu ili neka pitanja koja su vam se pojavila tijekom radionice“

„Hvala svima na aktivnom sudjelovanju u radionici, vašoj pažnji i angažmanu - na idućoj radionici ćemo se baviti temom online seksualnog uznemiravanja. Do te radionice molim vas pratite biste li nešto s čim ste se u međuvremenu susreli označili tim terminom“.

Radni list 3 - Je li pametno da se upuštam u ovaj online izazov

predložak za izradu hodograma

Radionica br. 3 : “S ovim se ne šalimo”

Cilj:

Upoznati učenike s pojmom online seksualnog uznemiravanja i posljedicama do kojih može dovesti

Ishodi:

- definirati pojam online seksualnog uznemiravanja
- prepoznavanje primjera online seksualnog uznemiravanja
- razumijevanje emocionalnog utjecaja online seksualnog uznemiravanja može imati na one koji su uključeni

Materijali:

- papiri A4 i A3 formata
- flomasteri

U ovoj radionici ćemo definirati što je online seksualno uznemiravanje (OSU) te raspon ponašanja koje uključuje. Kroz raspravu i interaktivne aktivnosti, sudionici će se osvrnuti na tipove ponašanja koja su možda uočili na internetu, istražiti teme pristanka i kako nam ono pomaže definirati online seksualno uznemiravanje. Kada se zna prepoznati OSU, mladi postaju svjesniji kako i njihovo ponašanje može utjecati na druge.

Uvodna aktivnost (15 minuta - definiranje termina)

Cilj:

Upoznati učenike s definicijom online seksualnog uznemiravanja

- Podijelite učenike u parove. Svakom paru dajte tablicu (Radni list 4) i zamolite ih da razmisle o riječima koje su povezane sa svakim od sljedećih termina: online – seksualno – uznemiravanje.
- Dodatno: Možete pružiti definiciju online seksualnog uznemiravanja te zamoliti sudionike da zapišu sve misli, ideje ili osjećaje koji im se javljaju kada čuju ovaj termin.
- Zamolite svaki par da izloži svoju definiciju online seksualnog uznemiravanja kada se dogodi među mladima koji se poznaju. Zapišite prijedloge i istaknite odgovore koji se odnose na online nepoželjno ponašanje.
- Podsjetite sudionike na pravila u grupi i potrebu da se ne navode imena ili iskustva izvan rasprave i definicija.
- Zamolite grupe da usporede svoje definicije sa definicijama iz nastavka (nalazi se i na Radnom listu 5 pa se može isprintati i staviti kao podsjetnik svim učenicima za olakšavanje izvođenja iduće aktivnosti):

Seksualno uznemiravanje na internetu definira se kao neželjeno seksualno ponašanje na bilo kojoj digitalnoj platformi i prepoznato je kao oblik seksualnog nasilja. Ono uključuje širok raspon ponašanja koja koriste digitalni sadržaj (slike, videozapisi, postovi, poruke, stranice) i javlja se na raznim platformama (privatnim ili javnim). Seksualno uznemiravanje na internetu uključuje:

- nedorazumno dijeljenje intimnih slika ili videa
- iskorištavanje prisile i prijetnje
- seksualizirano vršnjačko nasilje
- neželjenu seksualizaciju.

Izloženost seksualnom nasilju ostavlja istovremeno dugotrajne ali i snažne kratkotrajne posljedice na žrtve. Dugotrajne posljedice mogu biti pojačane zbog reviktimizacije ako se sadržaj ponovno dijeli nakon proteka vremena. Visoka izloženost nasilju na bilo koji način prividno normalizira takvo ponašanje čime se povećava vršnjački pritisak i otežava intervencija.

Središnja aktivnost I (35 minuta - „Zabava ili nasilje?”)

Cilj:

Potaknuti učenike na prepoznavanje neprimjerenih ponašanja

Tijek aktivnosti:

Sudionicima podijelite situacije iz Radnog lista 6. Objasnite da će sada koristiti definiciju online seksualnog uznemiravanja kako bi odlučili na koji dio kontinuuma će smjestiti pojedinu situaciju:

zabava i flert _____ znemiravanje i nasilje

Na ploču možemo nacrtati kontinuum pa učenici mogu svoje odgovore postavljati pomoću post-it papirića ili možemo postaviti krep traku na pod pa učenici mogu svoj odgovor iskazati stajanjem na mjesto na kontinuumu koje smatraju primjerenim s obzirom na svaku situaciju.

- Raspravite što čini krajeve ovog kontinuuma različitim – zabava i flertanje uključuje postojanje pristanka za razliku kod uznemiravanja i nasilja.
- U ovom dijelu možete se referirati ponovno na definiciju online seksualnog uznemiravanja
- Pogledajte Radni list 6 s prikazom pojedinih situacija i pojašnjenja - ovaj dio služi za voditelje radionica i nije ih potrebno printati učenicima.
- Učenicima čitamo pojedinu situaciju (situacije se mogu napisati i na ppt prezentaciju ili u word dokument koji prezentiramo na projektoru da ih učenici mogu i vidjeti) i oni označavaju svoj odgovor na kontinuumu - to mogu raditi individualno ili se dogovoriti u grupama.

- Pitanja za raspravu. Nakon što su sudionici razmotrili sve ili neke od situacija, potaknite raspravu koristeći slijedeća pitanja:
 - Koje situacije ste lako mogli grupirati? Koji su vam bile teške? Zašto?
 - Zašto različiti ljudi imaju različita mišljenja o tome je li neki situacija zabavna i flertanje ili uznemiravanje?
 - Što su osobe u navedenim situacijama mogle napraviti kako bi provjerile pristanak?
- *Dodatno: Možemo na ploči označiti brojeve 1-10 pa da učenici moraju staviti gdje misle da treba ići situacija i izračunati prosječnu ocjenu svakog odgovora te napisati raspon u kojem su se pojavili odgovori.*

Nije svaka situacija lagana za kategorizirati - istaknuti situacije koje su podijelile grupne odluke. Potičite grupu na raspravu o razlozima njihovih izbora i kako će različiti ljudi imati različite granice vezane za to što je zabava, a što uznemiravanje.

Važno je istaknuti kako pogledi na ovu temu mogu biti složeni i osobni. Završite raspravu za svaku situaciju s komentarom o tome kako su osobe u situacijama mogle provjeriti imaju li tuđi pristanak – to su mogli napraviti postavljanjem otvorenog pitanja ili znajući koje su granice u odnosu.

2. Središnja aktivnost II (20 minuta - Medijski članci)

Cilj:

Potaknuti učenike na prepoznavanje neprimjerenih ponašanja

Tijek aktivnosti:

- Voditelj potiče učenike na postavljanje pitanja vezanih uz obrađeni sadržaj i povezane teme.
- Učenici se dijele u dvije skupine. Svaka grupa dobiva dio Radnog lista 7 - novinski članak za svoju grupu. U grupi čitaju članak i zadatak im je razmisliti koje bi mogle biti posljedice za žrtvu ali i za počinitelja, je li im potreban neki tretman, kome se mogu obratiti za tretman. Za rad u grupama učenici imaju 10 minuta. Svoje odgovore trebaju napisati na papir.
- Predstavnici grupa zatim prezentiraju svoje odgovore drugoj grupi te iznose stvari koje su zapisali na papir. Druga grupa ima mogućnost dodati nešto ako smatraju da je potrebno.
- Slijedi kratki razgovor s učenicima: često u medijima možemo vidjeti naslove i tekstove koji ne čuvaju privatnost žrtva i počinitelja, kao ni njihovo dostojanstvo. Takvi tekstovi mogu dodatno naštetiti objema stranama. Cilj ove aktivnosti je bio na stvarnim primjerima razmisliti o tome kako se online seksualno uznemiravanje događa i ženama i muškarcima, a zadatak je svakoga od nas biti odgovoran prema drugima - ali i prema sebi!

Završna aktivnost: „Pitanja i komentari“ (10 minuta)

Cilj:

pružiti učenicima mogućnost da postave pitanje vezano uz sadržaj koji je obrađen ili teme koje ih zanimaju

Tijek aktivnosti:

- Voditelj potiče učenike na postavljanje pitanja vezanih uz obrađeni sadržaj i povezane teme
- Voditelj zahvaljuje učenicima na pažnji, pozdravlja se s njima i zakazuje idući termin radionice.

Upute: „Na kraju današnje radionice voljela bih čuti vaša pitanja vezana uz današnju radionicu ili neka pitanja koja su vam se pojavila tijekom radionice“

„Hvala svima na aktivnom sudjelovanju u radionici, vašoj pažnji i angažmanu - na idućoj radionici ćemo se baviti temom pružanja i traženja pomoći za slučajeve elektroničkog nasilja. Do te radionice molim vas pratite jeste li se susreli s nekim kome bi po tom pitanju trebala pomoć!

Učenicima se podjele evaluacijski obrasci, zamolimo ih da ih ostave na dogovorenom mjestu (npr. na stolu) prilikom izlaska iz učionice. Ispunjavanje je anonimno.

Radni list 4 - definiranje pojma - online seksualno zlostavljanje

Online	Seksualno	Uznemiravanje

Online	Seksualno	Uznemiravanje

Radni list 5 - Definicija - online seksualno zlostavljanje

Seksualno uznemiravanje na internetu definira se kao neželjeno seksualno ponašanje na bilo kojoj digitalnoj platformi i prepoznato je kao oblik seksualnog nasilja. Ono uključuje širok raspon ponašanja koja koriste digitalni sadržaj (slike, videozapisi, postovi, poruke, stranice) i javlja se na raznim platformama (privatnim ili javnim). Seksualno uznemiravanje na internetu uključuje:

- nesporazumno dijeljenje intimnih slika ili videa
- iskorištavanje prisilu i prijetnje
- seksualizirano vršnjačko nasilje
- neželjenu seksualizaciju.

Izloženost seksualnom nasilju ostavlja istovremeno dugotrajne ali i snažne kratkotrajne posljedice na žrtve. Dugotrajne posljedice mogu biti pojačane zbog reviktimizacije ako se sadržaj ponovno dijeli nakon proteka vremena. Visoka izloženost nasilju na bilo koji način prividno normalizira takvo ponašanje čime se povećava vršnjački pritisak i otežava intervencija.

Radni list 6 - Situacije - zabava i flert ili uznemiravanje i nasilje

<p>1. Nataša se neko vrijeme dopisivala s mladićem koji joj se sviđao. Nadala se da bi se njihovo prijateljstvo moglo pretvoriti u vezu. Mladić ju je zatražio fotografije golog tijela, no kako nije bila sigurna je li to u redu, izbjegavala je odgovoriti mu. On ju je uporno tražio takve fotografije te ga je blokirala.</p>	<p>2. Ivan je objavio nekoliko selfija te je nakon toga primio anonimne komentare u kojima se njegovo tijelo opisuje na vrlo seksualan način i nude mu se seksualno obojeni prijedlozi.</p>	<p>3. Andrea je rođena kao djevojčica, no osjeća se kao dječak. Želi da ju se oslovljava s Aidan te da joj u školi govore "on" i "njega". Aidan je promjenio svoje online profilno ime. Određeni broj ljudi lajkao je promjenu, a neki su se u komentarima raspitivali o promjeni.</p>
<p>4. Klara je primila sliku golog miškog spolnog organa. Pošiljatelj je prijatelj prijatelja. Kira pokaže sliku svome prijatelju, oboje se tome nasmiju te ona sliku obriše.</p>	<p>5. Majin dečko ljubio se s drugom osobom dok je hodao sa Majom. To ju je vrlo uzrujalo te ona počinje dijeliti slike njegovog golog tijela jer ga želi povrijediti.</p>	<p>6. Marijev prijatelj iz razreda već duže vrijeme zbijaju šale na račun Marija u kojima se spominju da mu se sviđa njihova učiteljica. Napravili su i račun na Instagramu na kojem su objavili zajedničke fotografije Marija i učiteljice te su dodali emojije koji daju naslutiti da se radi o seksualnim aktivnostima.</p>
<p>7. Jan se viđa s djevojkom koja je dvije godine mlađa od njega. Njegovi prijatelji objavljuju komentare u kojima ga nazivaju "pedofilom".</p>	<p>8. Petra fotografiraju dok glumi da ljubi jednog od svojih prijatelja. Na tu fotografiju netko doda srca te ju pošalje svima u školi uz komentar da su "odvratni".</p>	<p>9. Netko je napravio lažan profil pod Igorovim imenom te je s tog profila tražio druge ljude da mu pošalju gole fotografije. Igor je rekao da nije to učinio on, no nitko mu nije vjerovao.</p>
<p>10. Marija je uslikala selfie sa svojom najboljom prijateljicom. Na fotografiju dodaje komentar "Volim te kravo xxx".</p>	<p>11. Luka objavi video u kojem igra nogomet. Djevojka koja mu se sviša pošalje mu poruku "izgledaš dobro", a on joj odgovori "Hvala, no ti si ta koja uvijek izgleda dobro".</p>	<p>12. Damir i Laura tek su krenuli biti par. Puno se dopisuju i u svojim porukama prilično flertuju. Damir piše Lauri da je "hot".</p>
<p>13. Netko je snimio video u školi u kojemu skupina školskih prijatelja prisiljava Lanu, djevojku nižeg razreda, da dira Tomove genitalije. Video počinje kružiti školom.</p>	<p>14. Emiliji se sviđa njezina prijateljica Lea te misli da se i Lea jednako osjeća, no nije sigurna. Emilija ne može o tome razgovarati s Leom gledajući ju u oči, no u online okruženju joj je lakše. Lei je drago da Emilija želi o tome razgovarati.</p>	<p>15. Školom se širi glasina da je Filip homoseksualac. Njemu ta glasina jako smeta. Da bi zaustavio ogovaranja na svom profilu u kategoriji "zanimaju me" označava "muškarci". Dijele se screenshotovi objave, ali nešto kasnije glasine se zaustavljaju.</p>

<p>1. Uznemiravanje. Zahtjevi su bili neželjeni i nastavili su se i nakon što nataša nije na njih odgovorila.</p>	<p>2. Uznemiravanje. Ivan nije pristao na primanje takvih komentara s obzirom da ni ne zna tko je osoba koja mu je poslala komentare.</p>	<p>3. Ovisi. Zašto se ljudima svidjela promjena imena? Kakvi su komentari objavljeni? Ukoliko su komentari diskriminirajući ili transfobični (zlonamjerne riječi o promjeni spola) tada se radi o uznemiravanju. Ukoliko je u komentarima iskazana potpora, moгуće je da se ne radi o uznemiravanju.</p>
<p>4. Ovisi. Čini se da fotografija nije uzrujala Klaru, no fotografija je neželjena. No radi li se o uznemiravanju u slučaju kada je ona pokazala prijatelju, a bez pristanka pošiljatelja?</p>	<p>5. Uznemiravanje. Maja je namjerno dijelila fotografije da bi svjesno povrijedila svog bivšeg dečka.</p>	<p>6. Ovisi. Sviđa li se Mariju šala? Je li i on aktivni sudionik te šale? Ukoliko se on zbog šale osjeća nelagodno ili osramoćeno radi se o uznemiravanju.</p>
<p>7. Uznemiravanje. Pojam "pedofil" je riječ vrlo jakog negativnog značenja i u ovom je slučaju upotrijebljena da bi posramila Jana zbog veze s mlađom djevojkom.</p>	<p>8. Uznemiravanje. Upotrijebljen je jezik koji je vrlo negativan i homofoban (jezik koji pokazuje neprihvatanje osoba homoseksualne orijentacije).</p>	<p>9. Uznemiravanje. Igor nije pristao na otvaranje lažnog računa pod njegovim imenom te ga je taj čin osramotio.</p>
<p>10. Nije uznemiravanje. Iz konteksta se daje zaključiti da je seksualna konotacija upotrebljena u prijateljskom tonu.</p>	<p>11. Nije uznemiravanje. Komentari su dio razgovora u kojemu se iskazuje obostrano uvažavanje i nisu neželjeni.</p>	<p>12. Nije uznemiravanje. Komentari su dio razgovora u kojemu se iskazuje obostrano uvažavanje i nisu neželjeni.</p>
<p>13. Uznemiravanje. Lana je bila prisiljena dirati Toma i nije dala pristanak da se video dijeli.</p>	<p>14. Nije uznemiravanje. Komentari su dio razgovora u kojemu se iskazuje obostrano uvažavanje i nisu neželjeni.</p>	<p>15. Uznemiravanje. Filip je uzrujan zbog glasina i one su neželjene. On nije dao pristanak da se snimke zaslona dijele.</p>

GRUPA 1

Preko grupe na Telegramu dijelio pornografske fotografije i adrese nepoznatih djevojaka s 36 tisuća muškaraca, sada mu prijete do osam godina zatvora

Izvor: Slobodna Dalmacija, 12. ožujka 2021. godine

<https://slobodnadalmacija.hr/mozaik/panorama/preko-grupe-na-telegramu-dijelio-pornografske-fotografije-i-adrese-nepoznatih-djevojaka-s-36-tisuca-muskaraca-sada-mu-prijeti-do-osam-godina-zatvora-1083607>

Uoči Međunarodnog dana žena u Srbiji je otkrivena grupa putem koje su muškarci neovlašteno dijelili pornografski sadržaj, a imala je čak 36 tisuća članova s prostora Balkana. Funkcionirala je tako da bi određeni muškarac napisao iz kojeg mjesta se javlja, a onda bi dobio slike, privatne podatke, pa čak i adrese djevojaka iz svoje okolice. Javnost je ostala zgrožena, a reagirala je i policija i privela administratora grupe kojemu sad prijete i do osam godina zatvora.

‘Ex-Yu Balkanska soba’, kako se zvala Telegram grupa, odmah po dospijevanju u medije izbrisala je cijeli sadržaj i promijenila ime, ali bilo je prekasno. Prve informacije su otkrivene kada se zabrinuta žena javila Instagram grupi ‘Kritički’ sa sumnjom da se ondje dijele slike, među kojima su i one maloljetnica.

Tužiteljstvo za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, danas je ispitalo Nemanju Stojiljkovića (25) iz Niša kojeg se sumnjiči da je bio administrator grupe. “Osumnjičeni je iznio svoju obranu koja će biti provjerena u nastavku kaznenog postupka”, rečeno je za Blic iz tužiteljstva.

Nakon saslušanja, tužiteljstvo je sucu za postupak Višeg suda u Beogradu podnijelo prijedlog da Stojiljkoviću odredi mjeru zabrane prilaženja, sastajanja ili komuniciranja s više određenih osoba kao i zabranu posjećivanja određenih mjesta koja su u vezi s izvršenjem kaznenog djela koje mu se stavlja na teret, dodali su u tužiteljstvu.

Stojiljković se tereti za kazneno djelo prikazivanja, pribavljanja i posjedovanja pornografskog materijala i iskorištavanje maloljetnika za pornografiju, objavio je jučer MUP Srbije. Za ovo kazneno djelo, ovisno od načinu izvršenja i posljedicama, moguća kazna se kreće od novčane kazne i šest mjeseci zatvora, do osam godina zatvorske kazne.

Hrabra mlada djevojka iz Srbije Staša Ivković je primila upozorenje od nepoznate osobe da su se njene fotografije našle u toj grupi. Nakon toga je odlučila istražiti što se događa. Na svom Twitteru je zatim objavila neke od degutantnih komentara muškaraca koji su bili članovi grupe. Nakon toga je počela primati užasna, uznemiravajuća prijeteća pisma, piše Index.

“Ja sam taj koji snima... pogotovo pi*ke male zavezane za drvo dok im tatu do smrti gazimo. A pošto od mene neće moći da se sakriješ sve da i izbrišeš profil, očekuje me uskoro!!! Ovo će ti biti najveća greška u životu i naučit ćeš da se ponašaš,” sadržaj je poruke koju je dobila.

“Osvetnička pornografija je digitalno nasilje, sredstvo koje koriste nasilnici kako bi žrtvu ponizili, ušutkali i kako bi na nju svalili krivnju. Međutim, krivac nije žrtva. Krivac je osoba, najčešće muškarac koji objavljuje slike i snimke poslane u povjerenju. Žrtve osvetničke pornografije su najčešće žene i djevojčice. Ali lanac osvetničke pornografije ne ide samo od žrtve do nasilnika, tu su svi ljudi koji dijele, komentiraju i dalje distribuiraju procurene i bez pristanka objavljene snimke i fotografije. Kako bi vaše fotografije završile u grupama poput ovih, dovoljno je samo da budete rođene kao osoba ženskog spola. Kriterij za fotografije ne postoji. Objavljivane su i slike selfieja uz traženje informacija o ženi,” napisala je Ivković.

Ova grupa nažalost nije jedina, Ivković je otkrila još jednu, a o svemu su se oglasile i feminističke udruge za Radio Slobodna Europa.

“Najskoriji primjer je otkrivanje anonimnih grupa na Telegramu. U samo jednoj bilo je 36 tisuća muškaraca. Takvih grupa ima na stotine. U tim grupama dijele se slike i snimke žena, djevojčica. U tim grupama postoji više kaznenih djela, od kojih se često sreće i dječja pornografija”, komentirao je na Twitteru srpski feministički kolektiv Ženska solidarnost.

Iako je maksimalna kazna koju Stojiljković može dobiti osam godina, isto tako postoji šansa da bude kažnjen samo novčano i sa šest mjeseci. Ključno je da se zločini ilegalne distribucije pornografije, širenje mizoginije i prijetnje seksualnim nasiljem počnu ozbiljnije shvaćati i u skladu s tim kažnjavati! Odlukom koju će donijeti pravosuđe poslat će snažnu poruku, kakva god da bila.

GRUPA 2

‘Otkrio sam da je moja djevojka slala gole fotografije drugom muškarcu’

Izvor:

<https://www.vecernji.hr/lifestyle/otkrio-sam-da-je-moja-djevojka-slala-gole-fotografije-drugom-muskarcu-1333978>

Imam 27 godina i djevojku koja ima 21 godinu i trudna je i čekamo dijete. No, ulovio sam je da je poslala dvije fotografije svog golog tijela jednom muškarcu s kojim se dopisivala četiri mjeseca. “ Jedan je muškarac anonimno zatražio savjet od poznate terapeutkinje Deidre na portalu The sun zbog svojih ljubavnih problema. Priznao je kako je slučajno otkrio što njegova djevojka radi njemu iza leđa i kada ju je suočio sa saznanjem, ispričala se i nakon toga se zaista trudi održati njihovu vezu. No, muškarac teško zaboravlja što je djevojka napravila i tvrdi kako je jako voli. Ipak, stalno mu se, pojašnjava, vrti po glavi što je vidio i poruke koje je pročitao. Djevojka ima kćer od dvije godine. Deidre mu je pojasnila da je očito da otac njene djevojčice napustio i ostavio ju samu s djetetom te je moguće da zbog toga ima nedostatak samopuzdanja i vjere u muškarce i to pokazuje na krivi način. Muškarcu je savjetovala da razgovaraju jer je potrebno djevojku uvjeriti da je on tu za nju i neće napraviti isto kao njegov prethodnik kako bi djevojka povratila povjerenje.

Deidre mu je savjetovala i da fotografije koje mu se vrti u glavi zamijeni onima na koji su oni kao par zaista sretni.

Radionica br. 4 : “I što ćemo sad?”

Cilj:

Razumjeti kako se žrtve osjećaju u slučaju online seksualnog uznemiravanja te kako im pružiti podršku.

Ishodi:

- prepoznati načine prijavljivanja koje su im dostupni
- identificirati pozitivne učinke koje prijavljivanje može imati
- suosjećajno odgovoriti na slučajeve elektroničkog nasilja pružajući pomoć i podršku

Materijali:

- papiri A4 i A3 formata
- flomasteri
- dodatno: PPT prezentacija/ Mentimeter prezentacija za Uvodnu aktivnost

Ponovno se osvrnite na pravila ponašanja koja ste definirali. Podsjetite se na savjete u slučajevima osjetljivog sadržaja.

Uvodna aktivnost – statistički kviz (5 minuta)

Cilj:

Upoznati sa statističkim podacima aktualnih istraživanja elektroničkog nasilja među srednjoškolcima u Hrvatskoj

Tijek aktivnosti:

- Učenicima se pojasni da ćemo postavljati par pitanja i da je njihov zadatak slušati pitanje te podignuti ruku za odgovor koji smatraju točnim.
- Dodatno: Aktivnost se može provesti i uz korištenje PPT prezentacije ili digitalnog alata Mentimera na koji se učenici mogu spojiti putem mobitela (uz korištenje interneta) te tako predati svoje odgovore anonimno.
- Čitamo ili prikazujemo svaku pojedinu situaciju i ponuđene odgovore - nakon što pročitamo odgovore pitamo učenike da dignu ruku ako se slažu s 1. odgovorom, 2. odgovorom i 3. odgovorom te zapišemo koliko je kojih odgovora bilo.

Pitanja za kviz: (točni odgovori su podebljani)

Prema istraživanju kojega je proveo Centar za sigurniji internet u 2021. godini na 2016 učenika srednjih škola u Hrvatskoj,

- koliko učenika je u posljednjih godinu dana pretrpjeo ili svjedio čio seksualnom zlostavljanju na internetu? (1/20, 1/10, **1/5**)
- koliko učenika navodi da je primilo sadržaje seksualne tematike od poznatih i nepoznatih osoba? (20%, 30%, **40%**)
- Koliko učenika navodi da ne bi prijavilo online seksualno uznemiravanje jer se brinu da se ne bi okrivilo njih same? (10% , **30%**, 40%)

Tijek aktivnosti (nastavak):

- Prodiskutirajte odgovore učenika. Ima li odgovora koji su ih iznenadili? Zašto?

Napomena za voditelje: tijekom radionice polaznici mogu dolaziti do pretpostavki temeljenih na stereotipima. Važno je pružati im podršku u procesu preispitivanje takovih stajališta i pogleda. Sudionici mogu imati nesvjesna vjerovanja koja podržavaju percepciju okrivljavanje žrtve ili posramljivanje, posebno kada se radi o primjerima sa ženskim osobama u slučajevi online seksualnog uznemiravanja. Ova radionica može biti prvi put da mlade osobe osvijeste kroz debatu da postoje spolne uloge i očekivanja. Važno je biti im podrška u razumijevanju kako društvo može imati utjecaj na osobne stavove i očekivanja.

Okrivljavanje žrtve javlja se kada drugi krive žrtvu za ono što joj se dogodilo. Žrtve se mogu same okrivljavati također za ono što im se dogodilo.

Zašto se to događa?

- **Socijalne norme** - mladi ljudi mogu čuti za uznemiravanje putem profila ili slučajevima zlostavljanja putem medija ili u lokalnoj zajednici da se priča o nekim slučajevima. Primjer - vijesti se mogu referirati na žrtvu kao da je ona kriva zato što se našla na tom mjestu u to vrijeme ili zato što je nosila određenu odjeću dok se ponašanje onog koji je počinio nasilje ne propituje.
- **Samo zaštita** - ljudski mozakima tendenciju tražiti predvidljivost. Ako se nešto nepredviđeno i loše dogodi nekome bez nekog određenog razloga, ljudi se mogu osjećati ugroženo da se nešto slično može dogoditi njima. Okrivljavanje žrtve stoga može biti i nesvjesna želja kako bi se distancirali od prijete da bi se isto moglo dogoditi i njima.
- **Pritisak vršnjaka** - mladi žele biti u grupi sa snažnim mladim vršnjacima. Kako bi izbjegli rizik da budu izvan vršnjačke grupe, mladi se mogu uključiti u okrivljavanje žrtve kako bi pokazali da oni nisu žrtva.

Središnja aktivnost I: "Nekad lakše, nekad teže" (20 minuta)

Cilj:

Razumjeti moguće razloge zašto neki ljudi ne prijavljuju nasilje

Tijek aktivnosti:

- Pojasnimo učenicima da ćemo u ovoj aktivnosti razgovarati o prijavi nasilja te ih zamolimo da razmisle o dva pitanja:
- Razmislite o problemima ili situacijama u kojima je jednostavno zatražiti pomoć.
- Razmislite o problemima ili situacijama u kojima je teško tražiti pomoć.
- Pitamo učenike da nam navedu neke od primjera.
- Kada se grupa dosjetila određenih situacija iz oba slučaja, vodite raspravu prema sljedećim pitanjima:
 - U kojim situacijama je lagano, odnosno teško zatražiti pomoć? Zašto?
 - Što ih čini teškim/kompliciranim?
 - Što drugi mogu učiniti kako bi ih bilo lakše pitati za pomoć?
 - Kako se osjećat prilikom traženja pomoći?
 - Kako se osjećate nakon što ste primili neku vrstu pomoći?
- Dodatno: Možete učenicima ponuditi izbor relevantnih primjera scenarija za razmišljanje kao što su:
 - traženje pomoći prilikom pisanja domaće zadaće
 - tražiti pomoć kada se posvađamo sa prijateljem
 - tražiti pomoć ako vas netko uznemiri online.

Objasnite da je glavni cilj ove radionice potaknuti mlade da potraže pomoć, te da prijavljuju elektroničko nasilje. Naglasite koliko je važno prijaviti nasilje, te koliko je važno što prije prijaviti online seksualno uznemiravanje, jer to ima veliki utjecaj na sve osobe uključene u uznemiravanje.

Središnja aktivnost II: „Ovo blokiram“ (25 minuta)

Cilj:

Osvijestiti važnost prijavljivanja neprimjerenih sadržaja na internetu

Tijek aktivnosti:

- Učenicima se dijele post-it papirići (po 2 komada svakome) i zadatak je svakoga kroz par minuta napisati na svaki papirić jedan prijedlog sadržaja koji bi prijavili društvenim mrežama ili bi nekoga blokirali. Svoje prijedloge lijepe na ploču ili neko drugo vidljivo mjesto.
- Nastavnik komentira zaprimljene odgovore i svrstava ih u kategorije. Neke od mogućih kategorija su: seksualno eksplicitni sadržaji, agresija, elektroničko nasilje, kršenje privatnosti i slično.
- Slijedi razgovor s učenicima. Pitamo ih da dignu ruke tko je ikada prijavio neki sadržaj na društvenim mrežama, tko je nekoga blokirao. Potaknemo dobrovoljce da iznesu razloge za takvo postupanje. Ukažemo im na važnost reagiranja - svakom prijavom smanjujemo šansu da se neprimjereni sadržaj širi među drugom djecom i mladima i naglasimo taj dio osobne odgovornosti. Jasno je da se mogu napraviti nove objave istog sadržaja, isti zlonamjerni profili s drugim imenom ali radimo ono što možemo i u slučaju nasilja to prijavljujemo i odraslama, stručnoj službi i policiji.

Središnja aktivnost III: „Na koga mogu računati?“ (20 minuta)

Cilj:

prepoznati načine prijavljivanja koji su dostupni učenicima

Tijek aktivnosti:

- Pitajte učenike da razmisli o tome kojim ljudima i na kojim mjestima mogu prijaviti elektroničko nasilje koje su primijetili da se događa njihovim prijateljima, ili koje su sami doživjeli.
- Napišite sve mogućnosti prijavljivanja uznemiravanja kojih se sjetite na A4 papir (po jednu osobu/organizaciju na papir=). Ako učenici nisu spomenuli bilo koji od dolje navedenih prijedloga, uključite ih u preostale relevantne skupine
 - Primjeri: roditelj/skrbnik, učitelj, policija, ravnatelj, pedagog, Centar za sigurniji internet i sl.
- Izradite znakove za različite ljude/mjesta na kojima možete prijaviti uznemiravanje te ih postavite po prostoriji.
- Izaberite scenarije koje želite pročitati naglas grupi. Ne morate raspravljati o svim scenarijima. Ovisno o godinama i iskustvu učenika odlučite koji scenariji su relevantni, a koji ne.
- Zamolite učenike da stanu pokraj znaka osobe/mjesta za koje bi preporučili osobama iz scenarija da prijave uznemiravanje.
- Objasnite učenicima da mogu stajati između dva znaka ukoliko smatraju da bi savjetovali osobama da je uredno prijaviti uznemiravanje na više mjesta/osoba.

Scenariji:

1. „Imao sam prijatelja, ali smo se posvađali te je on napravio lažni profil sa mojom slikom, dodao sve moje prijatelje s Facebook-a, te je objavio „Ja sam gej“.
 2. „Napokon sam poslala golišave slike dečku koji mi se stvarno sviđa, koji mi je rekao da bi mogli biti super par. Nasjela sam na to. Sljedećeg dana moje slike su bili skroz po školi.“
 3. „Moj prijatelj je bio u naizgled zdravoj seksualnoj vezi. Primijetio je da nešto nije uredu, te je odlučio prekinuti vezu. Njegova djevojka je tada uzvratila prijatelju da će objaviti njegove gole slike. Moj prijatelj se osjećao kao da ne postoji nitko kome se može obratiti za pomoć.“
 4. „Netko je snimao moga prijatelja tijekom seksa i zatim je išao okolo i pokazivao svojim prijateljima snimku.“
 5. „Gole slike su poslana i napravljena je slika zaslona te objavljena na društvenim mrežama. Slika zaslona je došla i u grupni chat u kojem se nalazim.“
 6. „Netko koga poznajem je objavio svoju sliku i stalno je dobivala komentare da skine svoju majicu ili neke druge odjevne predmete.“
- Potaknite raspravu oko toga zašto su se učenici odlučili za neku od opcija prijavljivanja za svaki predloženi scenarij. Ova vježba može pomoći učenicima kako bi istražili sve pozitivne razloge prijave, ali i na što sve jedna prijava može utjecati. Učenici će tijekom ove vježbe možda nevoljko predložiti prijavljivanje svojim učiteljima/odgojiteljima te je stoga ovo dobra prilika za objasniti dobrobit prijavljivanja određenoj osobi i kako točno ona može pomoći.
 - **Pitanja za raspravu:** Da bi otvorili i potaknuli raspravu oko različitih mogućnosti prijave, pitajte iduće - vezano za svaku navedenu osobu i organizaciju na papirima:
 - Što ova osoba može učiniti kako bi pomogla?
 - Što mislite kakvu bi pomoć ili potporu ta osoba mogla ponuditi?
 - Zamislite da ste prijavili jedan od scenarija i poduzete su mjere kako bi se pomoglo toj osobi/osobama. Kako biste se osjećali?

Informacija za voditelje:

Stručnjaci iz Centra za nestalu i zlostavljenu djecu su kroz dugogodišnje iskustvo zaštite djece i mladih od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja na internetu uočili potrebu za osnivanjem nacionalnog **Centra za sigurniji internet**. Većina zaposlenika su psiholozi i socijalni radnici, a imamo i kolegu kriminalista. Jedini su ovakav Centar u Hrvatskoj i dio su međunarodnih organizacija poput INHOPE, INSAFE, European Anti-bullying Network itd. U slučajevima zaštite prava i interesa djece surađuju s policijom i školama. Organiziraju edukativna predavanja za učenike, stručnjake i roditelje po školama i u drugim organizacijama.

Na web stranici Centra za sigurniji internet (www.csi.hr) je moguće predati anonimnu prijavu ilegalnih sadržaja (hotline) sa seksualnim zlostavljanjem djece, govor mržnje, rasnu i drugu diskriminaciju, druge oblike iskorištavanja djece. Svakim radnim danom u periodu 08:00-20:00 stručnjaci su dostupni i na besplatnoj i anonimnoj telefonskoj liniji 0800 606 606! Na ovu liniju se javljaju djeca, mladi, ali i odrasli ljudi s pitanjima oko postupka prijave, traže pomoć i savjet.

Završna aktivnost: „Pitanja i komentari“ (20 minuta)

Cilj:

Pružiti učenicima mogućnost da postave pitanje vezano uz sadržaj koji je obrađen ili teme koje ih zanimaju.

Tijek aktivnosti:

- Voditelj potiče učenike na postavljanje pitanja vezanih uz obrađeni sadržaj i povezane teme.
- Voditelj zahvaljuje učenicima na pažnji, pozdravlja se s njima i zakazuje idući termin radionice.

Upute:

„Na kraju današnje radionice voljela bih čuti vaša pitanja vezana uz današnju radionicu ili neka pitanja koja su vam se pojavila tijekom radionice“

„Hvala svima na aktivnom sudjelovanju u radionici, vašoj pažnji i angažmanu. Nadam se da ste tijekom ovog seta radionica naučili nešto novo, a što je još važnije - osvijestili zašto je važno prijavljivati nasilje i kome ga možete prijaviti ako i kada se susretnete s njim.“

Učenicima se podjele evaluacijski obrasci, zamoli ih se da ovaj put pokušaju odgovoriti na svako pitanje širim odgovorom!

Evaluacijski obrazac

1. Molimo zaokružite ocjenu za svaku navedenu stavku.

	Ocjena				
	1	2	3	4	5
Zanimljivost i atraktivnost radionice.	1	2	3	4	5
Primjenjivost sadržaja radionice u svakodnevnom životu.	1	2	3	4	5
Ispunjenost očekivanja.	1	2	3	4	5
Ocjena radionice u cjelini.	1	2	3	4	5

2. Koji su nedostaci ovog predavanja?

3. O kojim temama biste voljeli više čuti?

4. Dodatni komentari ili prijedlozi?

Preporuke

Slijedeći niz preporuka moguće je iskoristiti kao materijal za podučavanje roditelja i djece unutar odgojno-obrazovnog sustava o sigurnom ponašanju djece i mladih na internetu, ali i načinima i metodama koje roditelji mogu koristiti prilikom uspostavljanja pravila o korištenju tehnologija u svom domu - na što ih je svakako potrebno kontinuirano poticati.

Što djeca mogu napraviti?

- Nikad ne dijeliti svoje osobne informacije na internetu.
- Nikad ne dijeliti svoju lozinku s drugim osobama, osim roditelja.
- Ne objavljivati na internetu ništa što ne želimo da vide naši prijatelji ili poznanici.
- Pažljivo birati prijatelje na društvenim mrežama.
- Ne uključivati se u grupe, stranice ili aktivnosti za koje nemaju dovoljno informaciju o sadržaju koji se tamo objavljuje i svrsi istih.
- Prije slanja poruke drugoj osobi svaki put razmisliti kako bi se sami osjećali da istu takvu poruku primite od nekog drugog.
- Razgovarati s roditeljima o navikama prilikom korištenja interneta, prednostima i nedostacima modernih tehnologija.
- Razgovarati s roditeljima ili drugim osobama od povjerenja vezano uz načine zaštite prilikom korištenja interneta.
- Obavijestiti roditelje ili druge odrasle osobe od povjerenja o zaprimljenoj neprimjerenj poruci ili sadržaju.
- Obavijestiti roditelje ili druge odrasle osobe od povjerenja prilikom sumnje da je netko drugi žrtva vršnjačkog nasilja putem interneta.
- Susret s osobom koju si upoznao/la putem Interneta, mobitela ili na drugi online način može bit opasan. Ako se osoba lažno predstavila postoji opasnost od iskorištavanja ili zlostavljanja. Važno je tražiti dopuštenje i prisutnost roditelja ukoliko se donese odluka o susretu uživo. Ako ta osoba ustraje da se dođe bez pratnje, ne ići na takav sastanak.
- Ne pisati poruke ili slati slike zbog kojih bi se sramio/la kada bi to pročitali ili vidjele bliske osobe. Sve poslano zlonamjerna osoba može iskoristiti za ucjenu ili prijatnju da isto može objaviti online. Potrebno je dobro promisliti prije slanja intimnih slika jer iako je ona u tom trenutku možda privatna, zlonamjerna osoba ju može javno objaviti. Isto tako pazi na sadržaj poruka koji se šalju drugim osobama.

- Nemoj pristajati na dijeljenje i slanje vlastitih intimnih slika ili videa u zamjenu za bonove za mobitele, novce ili druge usluge.
- Iako je teško zadržati primljeni sadržaj na mobitelu, profilu ili drugoj aplikaciji, potrebno je pokušati ne brisati ga. Policija će pomoću tih sadržaja lakše pronaći nasilnika/cu koji prijete i zlostavlja.
- Nikada ne otvarati e-mailove koje šalje netko koga ne poznajete ili netko za koga se već zna da je zlostavljač.

ZAPAMTITE: Pravila koja poštujete u svakodnevnom životu vrijede i na internetu!

Što odrasli mogu napraviti?

- Uspostaviti kvalitetan odnos pun povjerenja sa svojim djetetom
- Komunicirati s djetetom o njegovim svakodnevnim aktivnostima, iskustvima, ponašanju u svakodnevnom i virtualnom svijetu
- Razgovarati s djetetom o modernim tehnologijama, prednostima i rizicima i načinima zaštite
- Razgovarati s djetetom o njegovim navikama prilikom korištenja modernih tehnologija
- Razgovarati s djetetom o internet stranicama, igrama i aplikacijama koje koristi i važnosti istih za njega
- Razgovarati s djetetom o tome koliko je važno promisliti prije slanja poruke i potaknuti ih da se zapitaju kako bi se oni osjećali da dobiju takvu poruku
- Postaviti jasna pravila kojima je zabranjeno dijeljenje tuđih osobnih informacija, fotografija, videozapisa
- Postaviti pravilo prema kojem nije dopušteno slati fotografije ili videozapise drugih ljudi bez njihova dopuštenja, kao ni slati sadržaje koji mogu povrijediti druge ljude
- Uputiti dijete na mjere zaštite i sigurnost. Objasnite im da je prvo i osnovno pravilo zaštite ne davati nepoznatim osobama putem Interneta ili mobitela osobne podatke
- Upozoriti djecu da ne primaju darove, bonove za mobitele i slično od nepoznatih osoba. Upozoriti ih da ne obavljaju protuusluge za tu osobu u vidu slanja svojih nagih slika, davanja brojeva telefona i sličnih osobnih podataka.
- Iako je često teško i prva reakcija je ukloniti uznemiravajuće sadržaje i slike, pokušati sve primljene sadržaje, poruke i slično sačuvati kao dokaz. Policija će pomoću tih dokaza lakše pronaći zlostavljače.

- Ograničiti korištenje računala na jedan ili dva sata dnevno (dobro je uvesti jasna pravila, primjerice nema računala prije škole, prije spavanja, za vrijeme obroka ili prije nego što je napravljena zadaća).
- Staviti računalo u dnevni boravak. Tako je moguće nadgledati djecu dok su na internetu i vidjeti koje stranice posjećuju.
- Potičite korištenje računala kao oruđa za učenje i druženje, a ne isključivo za zabavu (npr. igrice).

Vaša djeca mogu znati više od vas o tehnologiji, ali vi znate više o životu. Dopusšteno vam je postaviti pravila i tražiti njihovo poštivanje. Vi ste još uvijek roditelj!

Kome se obratiti za pomoć:

- Roditeljima i drugim članovima obitelji
- Stručnim suradnicima u školi ili drugim institucijama
- Drugim odraslim osobama od povjerenja

Izvor:

“Upoznajmo i prepoznamo e-nasilje”. Program prevencije elektroničkog nasilja. Priručnik za voditelje programa (2018). Osijek: Centar za nestalu i zlostavljenu djecu

Smjernice za rad s djecom u digitalnom okruženju

Prilikom prelaska na rad s djecom u online okruženju potrebno je obratiti pozornost na nekoliko specifičnih odrednica rada u online okruženju koje mogu biti od koristi stručnjacima (Vejmelka, 2021):

1. KONTINUIRANO PLANIRANJE I OČEKIVANJA STRUČNJAKA

Važno je isplanirati rad u online okruženju na način kako bi se planirao da se intervencija provodi uživo. Potrebno je promisliti o prilagodbi sadržaja te imati realna očekivanja kako od djece koja sudjeluju tako i od digitalnih platformi i alata koji se koriste. Ne treba imati očekivanja da će rad u online okruženju biti jednak kao u fizičkom okruženju te da može zamijeniti sve specifičnosti uobičajene usluge. Budite fleksibilni i kreativni prilikom planiranja online aktivnosti i izaberite one sadržaje i one alate koji vam se čine prikladni.

2. VRIJEME NA EKRANU- REALNO OPTEREĆENJE DJECE I MLADIH

Imajte na umu da su djeca brojne aktivnosti preselili u online oblik i da su možda preplavljeni online sadržajima. Razgovarajte o njihovim online aktivnostima i obvezama i prilagodite koliko je moguće rad ovim saznanjima. Moguće je s djecom koristiti različite zadatke su korisne posebice u situacijama kada je vremenski period između nekoliko susreta duži jer omogućava sudionicima da zadrže kontinuitet. Zadatke mogu biti u formi asinkrone komunikacije, ali i korištenje različitih medijskih sadržaja.

3. UMJERENA UPOTREBA DIGITALNIH ALATA

Stručnjaci trebaju biti umjereni s upotrebom digitalnih alata— dakle dok stručnjaci dobro ne upoznaju funkcionalnosti jednog alata ne bi trebali uvoditi druge kompleksnije digitalne alate.

Zlatno pravilo korištenja digitalnih alata podrazumijeva dobro poznavanje specifičnosti jednog alata prije prelaska na druge!

4. RASTAVLJANJE TEMATSKIH JEDINICA NA JEDNOSTAVNIJE PODTEME

Ukoliko rad u online okruženju uključuje obrazovne sadržaje korisno je rastavljanje gradiva na manje tematske jedinice. Kod e-učenja se preporuča usitnjavanje gradiva na više jednostavnijih jedinica koje sudionici mogu samostalno proučiti pa će primjerice jedan usitnjeni dio tematske jedinice sudionik proći pojačanim čitanjem, drugi usitnjeni dio tematske jedinice će pokriti preko prezentacije, a treći dio preko individualnog zadatka - na ovaj način je moguće rastaviti i ishode učenja na manje jedinice koji će sudionici usvojiti različitim tipovima zadataka.

5. KONTINUIRANA KOMUNIKACIJA S DJECOM U ONLINE OKRUŽENJU

1. **Kontinuirana prisutnost stručnjaka je ključna.** To ne znači da stručnjak treba biti dostupan 24/7 već da naviknete djecu da će u podjednakim tjednim/ dvotjednim/ mjesečnim intervalima biti dostupni za sinkronu ili/i asinkronu online komunikaciju. Djeci je interakcija bitna kao i reciprocitet na način da su povratne informacije redovite i kontinuirane.

- 2. Dogovor oko načina online komunikacije.** Djeci će se predstaviti način online komunikacije. To mogu biti individualne poruke, poruke sa grupom ili sl. Zadatak voditelja je poticati sudionike da koriste kanale komunikacije koje platforma za komunikaciju omogućava.

Za početak otvorite mogućnost sudionicima da postavljaju pitanja, ako tu mogućnost ne koristi, stručnjak bi trebao poticati komunikaciju primjerice postavljanjem pitanja - ostavite djeci vremena i mogućnost da se naviknu na ovaj oblik edukacije i interakcije, nakon što se upoznaju sa digitalnom platformom koju koristite i prilagode te da se osjećaju ugodno da postavljaju pitanja - ovo će profunkcionirati vremenom zato je i preporuka stručnjacima da ne koriste odjednom sve mogućnosti alata nego da postupno uvode one značajke koje dobro poznaju i koje su primjenjive na određene teme i područja.

6. KORIŠTENJE RAZLIČITIH VANJSKIH RESURSA

Online okruženje omogućuje stručnjacima da koriste različite resurse, primjerice ako smatrate da je neki video zapis, simulirana situacija ili neka javna kampanja prikladna za djecu - ponudite te materijale sudionicima kao zamjenu za ono što biste radili uživo.

7. TEHNIČKA OGRANIČENJA

Budite svjesni tehničkih ograničenja digitalnih alata te posebice da postoje tehničke poteškoće prilikom spajanja na digitalni alat. To su situacije koje su izvan utjecaja i stručnjaka i sudionika. Naoružajte se strpljenjem i dopustite tehničkim službama da odrade svoj posao najbolje što mogu - potrebna je suradnja svih uključenih sudionika kako bi stvari profunkcionirale kako treba. Tehničke poteškoće sastavni su dio rada u online okruženju i nemoguće ih je izbjeći no treba naučiti kako ih minimizirati. Pravila oko korištenja određenih alata koja su dostupna svima pomažu da svi sudionici znaju što učiniti ukoliko imaju tehničkih poteškoća.

Korisni materijali i adresar

ustanova, organizacija i telefonskih brojeva

Adresar ustanova

Naziv	Adresa	Telefon	E-mail
Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike	Ulica grada Vukovara 78, 10 000 Zagreb	+385 1 6106 835	kabinet@mrosp.hr
Ministarstvo znanosti i obrazovanja	Donje Svetice 38, 10000 Zagreb	+385 1 4569 000	KabinetMZO@mzo.hr glavnotajnistvo@mzo.hr
Ministarstvo unutarnjih poslova	Ulica grada Vukovara 33, 10 000 Zagreb	+385 1 6122 111	pitanja@mup.hr policija@mup.hr
Ured pravobraniteljice za djecu	Teslina 10, 10 000 Zagreb	+385 1 4929-669	info@djete.hr
	Šetalište Petra Preradovića 7/I, 31 000 Osijek	+385 31 213-098	
	Braće Kaliterna 10, 21 000 Split	+385 21 488-462	
	Trpimirova 3, 51 000 Rijeka	+385 51 311-121	
Centar za nestalu i zlostavljanu djecu	Ulica bana Josipa Jelačića 83, 31220 Višnjevac	+385 31 272-953	info@cnzd.org
Hrabri telefon	Trg svibanjskih žrtava 1995. br 2, 10 000 Zagreb, Hrvatska	+385 1 3793 000	info@hrabritelefon.hr
Centar za pružanje usluga u zajednici Savjetovalište Luka Ritz	Ulica kneza Ljudevita Posavskog 48, 10 000 Zagreb	+385 1 647 0050	info@centar-lukaritz.hr

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba	Đorđićeva 26, 10000 Zagreb	+385 1 345 7518	info@poliklinika-djeca.hr
Centar za djecu, mlade i obitelj „Modus“	Kneza Mislava 11, 10 000 Zagreb	+385 1 4621 554	modus@dpp.hr
Udruga Igra	Igra djeluje na dvije lokacije: Ilica 5 i Sveti Duh 55, 1000 Zagreb	+385 1 370 4537	udruga.igra@udrugaigna.hr
Psihološki centar TESA	Trg bana Josipa Jelačića 1/III , 10000 Zagreb	+385 1 4828 888	psiho.pomoc@tesa.hr

Specijalizirane telefonske usluge

Broj telefona	Usluga
112	JEDINSTVENI EUROPSKI BROJ ZA HITNE SLUŽBE
0800 606 606	SAVJETODAVNA LINIJA CENTRA ZA SIGURNIJI INTERNET - radno vrijeme: ponedjeljak-petak 08:00-20:00
116 111	HRABRI TELEFON ZA DJECU
0800 0800	HRABRI TELEFON ZA MAME I TATE
01 4833 888	PLAVI TELEFON -radno vrijeme: ponedjeljak - nedjelja 09:00-20:00
01 4828 888	TELEFON ZA PSIHOLOŠKU POMOĆ - TESA

Specijalizirane usluge u virtualnom okruženju

https://csi.hr/hotline/	CENTAR ZA SIGURNIJI INTERNET
savjet@hrabritelefon.hr, forum i chat dostupni na https://hrabritelefon.hr/ nakon odabira uzrasta	HRABRI TELEFON
https://redbutton.gov.hr/online-prijava/7	MUP RH

Korisni materijali

Podaci o ustanovi

Naziv ustanove

Članovi stručnog tima

Razrednik/odgajatelj

Postoji li pisani protokol o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja?

Ako da, navesti zadane postupke!

Podaci o slučaju elektroničkog nasilja

Detaljan opis utvrđenih okolnosti o slučaju elektroničkog nasilja

Ime i prezime podnositelja prijave ili sumnje o elektroničkom nasilju

Ime i prezime žrtve elektroničkog nasilja

Ime i prezime počinitelja elektroničkog nasilja

Ostale osobe uključene u slučaj elektroničkog nasilja (promatrači)

Poduzeti koraci postupanja u slučaju elektroničkog nasilja djelatnici u obrazovnom sustavu

Poduzeti koraci postupanja u slučaju elektroničkog nasilja za nastavnike

Označite polje ukoliko je poduzet navedeni korak	Koraci	Rok poduzimanja koraka
	1. Ako se utvrdi sumnja na elektroničko nasilje, zajedno sa stručnim suradnicima škole obaviti zasebne razgovore s djetetom – žrtvom elektroničkog nasilja, s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja te s djecom – svjedocima ili promatračima elektroničkog nasilja.	
	2. Pozvati roditelje djece uključene u elektroničko nasilje na individualne i grupne razgovore.	
	3. Održati sastanak sa stručnim suradnicima u školi i raspraviti o rješenju i daljnjem postupanju. Donijeti odluku o izricanju pedagoških mjera u skladu sa Statutom škole.	
	4. Održati zajednički sastanak s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja, roditeljem i stručnim djelatnicima škole s ciljem definiranja individualnog plana postupanja prema djetetu.	

Bilješke:

Poduzeti koraci postupanja u slučaju elektroničkog nasilja za stručne suradnike u obrazovnim ustanovama

Označite polje ukoliko je poduzet navedeni korak	Koraci	Rok poduzimanja koraka
	1. Zajedno s nastavnim osobljem škole obaviti razgovor s djetetom – žrtvom elektroničkog nasilja.	
	2. Zajedno s nastavnim osobljem škole obaviti razgovor s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja.	
	3. Zajedno s nastavnim osobljem škole obaviti razgovor s djecom – svjedocima ili promatračima elektroničkog nasilja.	
	4. Održati zajednički sastanak s djetetom – počiniteljem elektroničkog nasilja, roditeljem i stručnim djelatnicima škole s ciljem definiranja individualnog plana postupanja prema djetetu. Održati zajednički sastanak s djetetom, roditeljem i nastavnim osobljem škole s ciljem definiranja individualnog plana postupanja prema djetetu, informiranja o potrebi poduzimanja mjera u skladu sa Statutom škole, zakonom i drugim propisanim pravilima.	
	5. Održati sastanak s nastavnim osobljem škole i raspraviti o rješenju i daljnjem postupanju. Donijeti odluku o izricanju pedagoških mjera u skladu sa Statutom škole, zakonom i drugim propisanim pravilima te obavijestiti nadležne institucije.	
	6. Prijava nasilja policiji.	
	7. Prijava nasilja nadležnom centru za socijalnu skrb.	
	8. Utvrditi uzroke/povod nasilnog ponašanja i djelovati na slabljenje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika.	

	9. Osiguravanje potrebne psihosocijalne pomoći i podrške djeci uključenoj u elektroničko nasilje ili unutar škole ili pružanjem informacija o dostupnim organizacijama i institucijama koje navedeno pružaju.	
	10. Osigurati potrebnu pomoć i podršku roditeljima u razvoju roditeljskih kompetencija ili unutar škole ili pružanjem informacija o dostupnim organizacijama i institucijama koje navedeno pružaju.	
	11. Osigurati redovitu međuresornu suradnju usmjerenu na reduciranje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika pozitivnog i prosocijalnog ponašanja u užem i širem školskom okruženju.	
	12. O svakoj zaprimljenoj prijavi, odnosno obavijesti o nasilju među djecom i mladima voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka, te evidentirati i bilježiti svako postupanje.	
	13. Praćenje osiguravanja pomoći i podrške djeci žrtvama i počiniteljima nasilja	

Bilješke:

Poduzeti koraci postupanja u slučaju elektroničkog nasilja za roditelje

Označite polje ukoliko je poduzet navedeni korak	Koraci	Rok poduzimanja koraka
	1. U slučaju saznanja o postojanju elektroničkog nasilja poduzeti sve potrebne mjere da se nasilje prekine, a dijete zaštititi (npr. prijava neprimjerenog sadržaja, pohrana dokaza i drugo).	
	2. Odazvati se na individualni i grupni razgovor s nastavnim i stručnim osobljem škole/ustanove socijalne skrbi ili druge institucije/organizacije u okviru koje postoji sumnja da je njihovo dijete žrtva ili počinitelj elektroničkog nasilja.	
	3. Sudjelovati u individualnim i grupnim razgovorima s djetetom, nastavnim i stručnim osobljem te razgovorima u koje su uključeni i drugi roditelji.	
	4. Sudjelovati u izradi individualnog plana postupanja u slučaju elektroničkog nasilja.	
	5. Pružiti djetetu potrebnu pomoć i podršku, poticati ga na izražavanje mišljenja, poticati ga na preuzimanje odgovornosti za svoje postupke, poticati nenasilno rješavanje sukoba.	
	6. Podržati uključivanje djeteta u individualni i grupni tretmanski rad.	
	7. Prema potrebi i procjeni stručnjaka osigurati stručnu pomoć i podršku djetetu izvan škole ili ustanove socijalne skrbi.	
	8. Uspostaviti aktivnu i redovitu suradnju sa stručnim djelatnicima odgojno – obrazovnih ustanova, ustanova socijalne skrbi i zdravstvenih ustanova, u provođenju tretmana koji je u najboljem interesu djeteta.	
	9. Vlastito uključivanje u individualni i grupni rad s ciljem unaprjeđenja svojih roditeljskih kompetencija, dobivanja potrebne podrške i pomoći djetetu i stjecanja boljeg uvida u djetetove potrebe i način funkcioniranja.	

Bilješke:

Postupanje prema policiji i centru za socijalnu skrb

1. Jesu li poduzeti koraci u postupanju prema policiji? DA NE

2. Jesu li poduzeti koraci u postupanju prema Centru za socijalnu skrb? DA NE

3. U kojem su roku obavještena nadležna tijela?

4. Koju ste povratnu informaciju dobili od nadležnih tijela?

Bilješke:

Provjerena lista

	Primjenjivo u našoj ustanovi/ organizaciji	Nije primjenjivo u našoj ustanovi/ organizaciji
Djelatnici institucije/organizacije u mogućnosti su prepoznati i definirati elektroničko nasilje.		
Institucija/ organizacija ima izrađene Pravilnike/Protokole/ Smjernice o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima u kojima je jasno definirano elektroničko nasilje, primjeri ponašanja koja se ubrajaju pod elektroničko nasilje te posljedice elektroničkog nasilja.		
Institucija/ organizacija ima izrađene Pravilnike/Protokole/ Smjernice o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima u kojima je jasno definirano postupanje u slučaju elektroničkog nasilja te je isti izvješten na vidno i svima dostupno mjesto.		
Institucija/ organizacija jednom godišnje revidira izrađene Pravilnike/ Protokole/Smjernice o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima u kojima je jasno definirano postupanje u slučaju elektroničkog nasilja.		
Pravilnik/Protokol/Smjernice jasno definira proceduru prijavljivanja elektroničkog nasilja nadležnim institucijama.		
Djelatnici institucije/organizacije upoznati su s procedurama o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija osigurava da su svi novi zaposlenici prije početka rada s korisnicima upoznati s procedurama o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija osigurava da su sva djeca upoznata sa procedurama o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja na satu razrednika.		
Institucija/organizacija osigurava da su svi roditelji upoznati s procedurama o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja na prvom roditeljskom sastanku.		
Institucija/organizacija ima definirana jasna pravila ponašanja u online okruženju koja su dostupna svima, a s kojima su upoznati djelatnici i korisnici.		
Institucija/organizacija sustavno održava, prati i nadzire upotrebu informatičke opreme.		

Institucija/organizacija promiče sigurno i odgovorno korištenje informatičke opreme, a za zloupotrebu ima propisane sankcije.		
Institucija/organizacija minimalno jednom godišnje organizira formalno sociopedagoško i psihološko obrazovanje, a vezano uz prepoznavanje i postupanje u slučaju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija minimalno jednom godišnje organizira edukativne aktivnosti namijenjene djelatnicima, a koje se odnose na sigurno korištenje interneta djelatnika i korisnika.		
Institucija/organizacija osigurava da barem jedan djelatnik ima završenu dodatnu edukaciju za provođenje metoda medijacije u rješavanju vršnjačkih sukoba.		
Institucija/organizacija ima ugrađen sadržaj vezan uz elektroničko nasilje u nastavni ili odgojno – obrazovni program (npr. u sklopu predmeta poput psihologije, informatike..)		
Institucija/organizacija organizira edukativne aktivnosti za djecu i mlade kroz koje ih uči o sigurnom korištenju interneta.		
Institucija/organizacija organizira edukativne aktivnosti za djecu i mlade kroz koje ih uči o zaštiti osobnih podataka.		
Institucija/organizacija organizira edukativne aktivnosti za djecu i mlade kroz koje ih uči o prepoznavanju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija organizira edukativne aktivnosti za djecu i mlade kroz koje ih uči o posljedicama elektroničkog nasilja		
Institucija/organizacija organizira edukativne aktivnosti za djecu i mlade kroz koje ih uči o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija organizira edukativne aktivnosti za roditelje kroz koje ih uči o prepoznavanju i postupanju u slučaju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija ima razrađene „mehanizme“ za prijavu elektroničkog nasilja za djelatnike te se djelatnike potiče i osnažuje u prijavljivanju.		
Institucija/organizacija ima razrađene „mehanizme“ za prijavu elektroničkog nasilja za korisnike (učenici, roditelji..) te ih se potiče i osnažuje u prijavljivanju.		

Institucija/organizacija ima razrađene „mehanizme“ utvrđivanja uzroka nasilnog ponašanja djeteta i djelovanja na slabljenje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika.		
Institucija/organizacija ima uspostavljenu uspješnu suradnju s nadležnim Centrom/ima za socijalnu skrb.		
Institucija/organizacija ima uspostavljenu uspješnu suradnju s osnovnim školama koje pohađaju naši korisnici.		
Institucija/organizacija ima uspostavljenu uspješnu suradnju sa srednjim školama koje pohađaju naši korisnici.		
Institucija/organizacija ima uspostavljenu uspješnu suradnju s nadležnom Policijskom postajom.		
Institucija/organizacija ima uspostavljenu uspješnu suradnju sa liječnicima školske medicine i zdravstvenim ustanovama koje djeluju na tom području.		
Institucija/organizacija ima uspostavljenu uspješnu suradnju s organizacijama civilnog društva koje se bave preventivnim i tretmanskim radom u slučaju elektroničkog nasilja.		
Institucija/organizacija uključuje korisnike (djecu, mlade, roditelje) u planiranje, kreiranje i provedbu programa prevencije elektroničkog nasilja.		

Zaključak

Na mnogo načina nastavnici predstavljaju «model» koji učenici poštuju i žele oponašati. Ne možemo očekivati od učenika da nam bude bliski i nenasilan ako smo prema njemu nepravedni, sarkastični ili uvredljivi.

Znamo li kako djeca provode slobodno vrijeme, kakve filmove gledaju, koje video-igrice igraju, kakvu vrstu glazbe slušaju? Navedeni mediji obiluju nasiljem i agresijom, stvaraju osjećaj napetosti, straha, uzbuđenja što će se vremenom neminovno odraziti na ponašanje mladih ljudi.

U svakom slučaju bi trebali nedvosmisleno dati do znanja da nasilje smatrate neprihvatljivim i nedostojnim načinom ponašanja. Pokažite im moralne vrijednosti i svojim ponašanjem budite model za te vrijednosti.

Kad odgajamo i poučavamo učenike, cilj nam je da oni izrastu u odgovorne i samostalne, zadovoljne i pozitivne osobe. Pri tomu koristimo ona ponašanja za koja vjerujemo da će utjecati na mlade da se razvijaju u tome smjeru, a mi odrasli im trebamo dati dobre primjere. Ako ih i ne možemo uvijek pronaći, možemo kroz iskustveno učenje, tj. pedagoške radionice te radeći na sebi.

Literatura

Ajduković, M., Tečaj trajnog usavršavanja «Prevenција ovisnosti», Zagreb, 2001.

Brajković, S., Živković, Ž., Nasilje među djecom u školi, Udruga roditelja korak po korak, Zagreb, 2002.

Brajković, S., Živković, Ž., Ja to mogu, Nansen Dijalog Centar, Osijek, 2002

Buljan Flander, G., Karlović, A., Ćosić, I., Nasilje među djecom u školi, Zdrav život, Medikal Intertrade d. o. o., Zagreb, 28/2005.

Centre for Education Statistics & Evaluation (2017). Anti-bullying interventions in schools – what works? Dostupno na: https://antibullying.nsw.gov.au/media/documents/Anti-Bullying-in-Schools_What-Works.pdf

Coloroso, B., Nasilnik, žrtva i promatrač, BIOS – Zagreb, Zagreb, 2004.

Delač Hrupelj, J., Miljković, D., Lugomer Armano, G., i sur., Lijepo je biti roditelj, Creativa d.o.o., Zagreb, 2000.

Divić, K., Jolić, I. (2019). Rizično ponašanje djece i mladih u virtualnom okruženju – Iskustvo Centra za pružanje usluga u zajednici „Savjetovalište Luka Ritz“. Napredak 160, 3-4, 165-290.

Middelton-Moz, J., Lee Zawadski, M., Nasilnici, Timea d. o. o., Zagreb, 2003.

Milašin, A., Vranić, T. i Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. Život i škola, 22(2), 116-141.

Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi. Zagreb: Školska knjiga.

Pregrad, J. (2010). Priručnik: program prevencije vršnjačkog zlostavljanja: za sigurno i poticajno okruženje u školama. Zagreb: Ured UNICEF za Hrvatsku.

Priručnik o prevenciji vršnjačkog i elektroničkog nasilja (2019). Osijek: Centar za nestalu i zlostavljanu djecu.

Sadaić, K., Susreti s roditeljima u srednjim školama, Tempo d.o.o., Đakovo, 2007.

Smjernice o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja. Centar za sigurniji internet, Osijek. http://netica.hr/materijali/Smjernice_o_postupanju.pdf

Smjernice o postupanju u slučaju elektroničkog nasilja, Online radna bilježnice. Centar za sigurniji internet, Osijek. http://netica.hr/materijali/e-nasilje_onlineradna.pdf

Skupina autora, Kako zaustaviti bullying, UNICEF, Ured za Hrvatsku, Zagreb, 2005.

Vejmelka, L. (2021). Prešli smo na online. Mogućnosti i izazovi rada u online okruženju. Osijek: Centar za nestalu i zlostavljanu djecu.

Vejmelka, L., Jurinić, J. (2020). Terminologija i konceptualizacija seksualnog iskorištavanja djece na internetu, Kriminologija i socijalna integracija, 28 (1), 95 – 114

Zbornik radova znanstveno – stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja, Psihologija i nasilje, Sveučilište J. J. Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek, 2007.

Žilić, M., Janković, J. (2016). Nasilje. Socijalne teme. <https://hrcak.srce.hr/file/260936>

Korišteni internetski izvori:

<http://www.poliklinika-djeca.hr>

<https://www.skole.hr/mikroagresija-medu-ucenicima-kako-je-sprijeciti/>

<https://odrasli.hrabritelefon.hr/clanci/bullying-nasilje-medu-vrsnjacima/>

https://www.edutopia.org/article/what-is-identity-based-bullying-jinnie-spiegler?utm_source=twitter&utm_medium=socialflow

<https://www.skole.hr/mikroagresija-medu-ucenicima-kako-je-sprijeciti/preuzeto>

http://netica.hr/materijali/Smjernice_o_postupanju.pdf

http://netica.hr/materijali/e-nasilje_onlineradna.pdf